

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук

Кафедра історії та політичної теорії
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студента Тайокіна Артема Ігоровича

академічної групи 052м-24-1

спеціальності 052 Політологія

за освітньо-професійною програмою – «Політологія»

на тему: «Політичний протест як форма громадської участі: національний та локальний рівні»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
кваліфікаційної роботи	Кравець А.Ю.		
розділів:			
Розділ 1.	Кравець А. Ю.		
Розділ 2.	Кравець А. Ю.		
Розділ 3.	Кравець А. Ю.		
Рецензент	Мачуліна І. І.		
Нормоконтролер	Зенкін М. В.		

Дніпро
2025

**Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
Кафедра історії та політичної теорії**

ЗАТВЕРДЖЕНО:

в.о. завідувача
кафедри ІПТ Зенкін
М.В.

«__» _____ 2025 року

**ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу ступеня магістра**

студенту Тайокіну А.І. академічної групи 052М-24-1

спеціальності – 052 Політологія

за освітньо-професійною програмою – «Політологія»

(офіційна назва)

на тему «Політичний протест як форма громадської участі: національний та локальний рівні», затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» від 20.10.2025 р. № 1198-с

	Розділ	Зміст	Термін виконання
1	Теоретико-методологічні засади дослідження політичного протесту	Концептуалізовано поняття «політичний протест» та проаналізовано його сутність як специфічної форми неінституціоналізованої політичної участі.	Жовтень 2025
2	Політичний протест у вітчизняних реаліях	Здійснено емпіричний аналіз протестної динаміки в Україні як ключового чинника суспільно-політичних трансформацій: Помаранчева революція, Революції Гідності, локальні протести.	Листопад 2025
3	Протести в Грузії (2003, 2025 рр.)	З'ясовано специфіку протестної активності в Грузії, як запобіжник авторитарним тенденціям: Революції Троянд, протести 2024–2025 рр.	Грудень 2025

Завдання видано _____ Кравець А.Ю.

Дата видачі .

Дата подання до екзаменаційної комісії

Прийнято до виконання _____ Тайокін А.І.

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему «Політичний протест як форма громадської участі: національний та локальний рівні» 96 с., 1 табл., 45 використаних джерел.

Об'єкт дослідження – політичний протест як форма громадської участі.

Предмет дослідження – особливості, механізми та наслідки політичних протестів на національному та локальному рівнях в Україні та Грузії.

Мета дослідження – комплексний аналіз політичного протесту як неінституціоналізованої форми громадської участі та виявленні особливостей його прояву на національному і локальному рівнях в Україні та Грузії.

У першому розділі здійснено аналіз теоретико-методологічних засад дослідження політичного протесту, Встановлено, що політичний протест не є деструктивною аномалією, а виступає легітимним інструментом впливу на владу, що компенсує недоліки інституційних каналів комунікації та сприяє демократизації суспільства. Другий розділ присвячено аналізу вітчизняного досвіду протестної боротьби, зокрема порівнянню Помаранчевої революції та Революції Гідності, а також вивченню ролі локальних протестів у системі взаємодії влади та громади. У третьому розділі обґрунтовано, що в Грузії політичний протест виконує функцію інституційного запобіжника, виступаючи реакцією суспільства на загрози національній безпеці та спроби зміни геополітичного вектора.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ПОЛІТИЧНИЙ ПРОТЕСТ, НЕІНСТИТУЦІОНАЛІЗОВАНА УЧАСТЬ, ПОЛІТИЧНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ, ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ, РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ, РЕВОЛЮЦІЯ ТРОЯНД

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Political protest as a form of public participation: national and local levels» 96 pages, 1 tables, 45 sources.

Object of research – political protest as a form of community participation.

Subject of research – features, mechanisms and legacies of political protests at the national and local levels in Ukraine and Georgia.

The purpose of research – a comprehensive analysis of political protest as a non-institutionalized form of public participation and the identified features of its manifestation on the national and local levels in Ukraine and Georgia.

In the first section, an analysis of the theoretical and methodological ambushes of political protest has been carried out. It has been established that political protest is not a destructive anomaly, but acts as a legitimate tool for gaining control over compensates for the shortcomings of institutional channels of communication and promotes the democratization of marriage. revolution and Revolutions are useful as catalysts for democratic changes, as well as the growing role of local protests in the system of mutual relations between authorities and communities. The third section states that in Georgia, political protest is the ultimate function of the institutional prisoner, acting as a reaction to the threat of national security and failure to change geopolitical vector, which is confirmed by both the Trojan Revolution and the current protest movements.

KEY WORDS: POLITICAL PROTEST, UNINSTITUTIONALIZED PARTICIPATION, STRUCTURE OF POLITICAL POSSIBILITIES, DECENTRALIZATION, INDEPENDENT POWER POLITICAL POLARIZATION, ORANGE REVOLUTION, REVOLUTION OF PROUD, REVOLUTION OF THE TROYANDS.

Зміст

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження політичного протесту

1.1. Політичний протест: визначення, сутність, різновиди

1.2. Політичний протест як форма участі у політичному житті

РОЗДІЛ 2. Політичний протест у вітчизняних реаліях

2.1. Загальнонаціональні протести: Помаранчева революція, Революція гідності

2.2. Локальні протести як вияв незгоди з рішеннями місцевої влади

РОЗДІЛ 3. Протести в Грузії (2003, 2025 рр.)

3.1. Трояндова революція

3.2. Політичні протести 2024-2025 рр.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність. Сучасний світ характеризується постійною динамікою суспільно-політичних процесів, серед яких політичний протест посідає одне з центральних місць як ключовий механізм вираження громадської волі та впливу на владу. У епоху зростаючих запитів на прозорість, підзвітність та інклюзивність управління, здатність громадян до колективної дії стає визначальним фактором функціонування демократичних систем та формування громадянського суспільства. Політичний протест, що виступає невід'ємною частиною політичної участі, сигналізує про проблеми в комунікації між державою та суспільством, неефективність інституційних каналів та потенційні загрози для стабільності політичного режиму. Його аналіз є критично важливим для розуміння шляхів демократичного розвитку, особливо в країнах, що переживають процеси трансформації та становлення, таких як Україна та Грузія.

Розвиток протестних рухів у сучасних політичних процесах, які не тільки відображають глибинні соціальні та політичні суперечності, але й виступають потужним інструментом змін, що здатен кардинально впливати на траєкторію розвитку держав. В умовах гібридних загроз та складних геополітичних викликів, розуміння причин, динаміки, акторів та наслідків політичних протестів є фундаментальним для забезпечення національної безпеки, консолідації демократії та формування ефективного механізму взаємодії держави й громадянського суспільства. Особливої значущості тема набуває в контексті України та Грузії — країн, які мають унікальний досвід масштабних протестних рухів, що сформували їхній політичний ландшафт та стали визначальними для їхнього європейського вибору. Аналіз цього досвіду дозволяє виявити спільні риси та відмінності в протестній активності, визначити її вплив на розвиток громадянського суспільства та політичний курс, а також розробити рекомендації для підвищення ефективності взаємодії влади та громадян у кризових ситуаціях.

Значний внесок у дослідження цієї теми зробили такі вчені, як: С.П. Дмитренко, І.Ю. Вільчинська, Т.Л. Воробйова, О.М. Сапицька, С.А. Золотар та інші. Проте тематика політичних протестів і надалі залишається актуальним напрямком наукових досліджень.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є політичний протест як форма громадської участі.

Предметом – національний та локальний виміри політичного протесту в Україні та Білорусії.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження політичного протесту як форми громадської участі загальнонаціонального та локального рівнів на прикладі України та Білорусі. Реалізація мети передбачає наявність наступних завдань:

- з'ясувати теоретико-методологічні засади дослідження політичного протесту;
- проаналізувати сутність та різновиди політичного протесту;
- дослідити політичний протест як форму участі у політичному житті;
- виявити особливості загальнонаціональних протестів в Україні;
- дослідити локальні протести як вияв незгоди з рішеннями місцевої влади;
- проаналізувати політичні протести в Грузії 2003, 2024, 2025 років;
- виявити спільне та відмінне у політичних протестах в Україні та Грузії.

Структура та обсяг курсової роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Наукова новизна полягає у ґрунтовному аналізі політичного протесту як форми громадської участі в українських і грузинських реаліях. Отриманні знання можуть бути використані при подальшій розробці даної проблематики.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МОТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТУ

1.1 Політичний протест: визначення, сутність, різновиди

Політичний протест є одним із фундаментальних феноменів сучасної політології та практичної політики, що постійно привертає увагу дослідників та суспільних діячів. У епоху динамічних соціальних змін, посилення глобалізаційних процесів та зростання запиту на прозорість та підзвітність влади, розуміння сутності, форм та наслідків політичного протесту стає критично важливим. Це не просто спосіб вираження невдоволення, а потужний механізм громадської участі, який здатен впливати на політичний курс, трансформувати інститути та навіть змінювати режими.

Протест виступає своєрідним "голосом" громадянського суспільства, що сигналізує про проблеми, недоліки чи несправедливість у системі, забезпечуючи зворотний зв'язок між владою та народом. Особливо значущою ця роль є для країн з транзитивними демократіями, де інституційні канали участі можуть бути ще недостатньо розвиненими або ефективними, а політичний протест компенсує ці прогалини, надаючи громадянам можливість прямого впливу. Актуальність дослідження політичного протесту посилюється з огляду на його трансформаційний потенціал, що яскраво проявився в багатьох державах, включно з Україною та Грузією, де протестні рухи відіграли вирішальну роль у формуванні національної ідентичності та векторів розвитку.

Дослідження феномену політичного протесту має глибокі корені в соціологічній та політологічній думці, формуючи різноманітні теоретичні перспективи, що прагнуть пояснити його виникнення, динаміку та наслідки. Від перших спроб осмислити колективну дію до складних

багатофакторних моделей, науковці пропонували різні ракурси для розуміння того, чому і як люди вдаються до протестних форм участі.

Серед класичних підходів, що заклали основу сучасного вивчення протестів, вирізняються кілька ключових теорій. Вони, попри певні обмеження, й досі залишаються важливим інструментарієм для аналізу колективної дії.

"Теорія відносної депривації є однією з найвпливовіших концепцій, що пояснює психологічні передумови колективного невдоволення та мобілізації" [Gurr T. R., *Why Men Rebel*, Princeton, Princeton University Press, 1970, p. 24.] Згідно з цією теорією, протест виникає не стільки через об'єктивну бідність чи тяжке становище, скільки через розрив між тим, що люди очікують отримати (їхніми «ціннісними очікуваннями»), і тим, що, на їхню думку, вони здатні отримати (їхніми «ціннісними можливостями»). Цей розрив, або «відносна депривація», створює відчуття несправедливості, фрустрації та гніву, які, накопичуючись, можуть вилитися у колективні протестні дії. Важливою особливістю цієї теорії є її акцент на суб'єктивному сприйнятті нерівності та несправедливості, що пояснює, чому протести можуть спалахувати навіть у відносно благополучних суспільствах, якщо певні групи відчувають себе позбавленими порівняно з іншими або порівняно зі своїми власними очікуваннями.

"Теорія мобілізації ресурсів пропонує більш раціоналістичний погляд на протест, акцентуючи увагу не стільки на психологічних передумовах, скільки на здатності акторів мобілізувати необхідні ресурси для організації та проведення протестних акцій" [McCarthy J. D., Zald M. N., *Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory*, *American Journal of Sociology*, 1977, Vol. 82, No. 6, p. 1216]. Згідно з цією теорією, колективна дія не є спонтанним вибухом невдоволення, а результатом раціональних дій, спрямованих на досягнення певних цілей. Успішність

протестного руху значною мірою залежить від наявності та ефективного використання таких ресурсів, як організаційні структури (громадські організації, політичні партії), лідери, що здатні надихати та координувати, фінансові кошти, людські ресурси (активісти, учасники), а також комунікаційні можливості (медіа, канали поширення інформації). Ця теорія підкреслює, що невдоволення саме по собі недостатньо для виникнення протесту; необхідна також здатність організувати це невдоволення в ефективну колективну дію.

"Концепція політичних можливостей фокусується на зовнішньому середовищі, в якому діють протестні рухи, підкреслюючи роль інституційних та політичних факторів" [Eisinger P. K., *The Conditions of Protest Behavior in American Cities*, *American Political Science Review*, 1973, Vol. 67, No. 1, p. 11; Tarrow S., *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, p. 20.]. Ця концепція постулює, що форми, динаміка та успіх протестів значною мірою залежать від структури «політичних можливостей» або «вікон можливостей», які відкриваються чи закриваються для колективної дії. До цих можливостей відносяться такі фактори, як ступінь відкритості чи закритості політичної системи для нових акторів і вимог, рівень репресивності режиму, стабільність або розкол еліт, наявність потенційних союзників серед впливових акторів (наприклад, урядових чиновників, опозиційних партій, міжнародних організацій). Теорія політичних можливостей пояснює, чому схожі рівні невдоволення в різних країнах або в різні історичні періоди можуть призводити до різних форм і результатів протестів.

Теорія відносної депривації ефективно пояснює мотивацію, але не завжди дає відповідь на питання про те, як і коли невдоволення трансформується в колективну дію. Теорія мобілізації ресурсів, хоч і фокусується на організації, може недооцінювати спонтанні та емоційні

аспекти протестів, а також значення ідеології та символіки. Концепція політичних можливостей добре пояснює контекстуальні фактори, але може недостатньо враховувати внутрішні динаміки та культурні особливості самих рухів. Незважаючи на ці обмеження, ці теорії стали фундаментальною основою, на якій ґрунтуються сучасні, більш комплексні підходи до вивчення політичного протесту. З розвитком суспільств та технологій, а також зі зміною характеру самих протестних рухів, з'явилися нові теоретичні інтерпретації, що розширили класичні підходи.

Теорії нових соціальних рухів виникли у відповідь на феномен протестів 1960–70-х років, які відрізнялися від традиційних «класових» конфліктів. Ці теорії змістили акцент з суто економічних чи політичних мотивів на культурні аспекти, ідентичність, прагнення до самореалізації, захист прав меншин, екологічні проблеми та питання якості життя. Нові соціальні рухи (наприклад, феміністичний, екологічний, антивоєнний) часто мають децентралізовану структуру, активізують цінності та норми, а їхньою рушійною силою є не тільки матеріальні інтереси, а й символічна політика, прагнення до визнання та зміни культурних кодів суспільства. Вони підкреслюють, що протест може бути не лише засобом досягнення конкретних цілей, а й формою колективного самовираження та формування ідентичності.

Роль медіа та інформаційних технологій набула надзвичайної ваги в сучасних протестах. Зростаюча доступність інтернету, мобільних телефонів та соціальних мереж (Facebook, Twitter, Telegram тощо) кардинально змінила способи мобілізації, координації, інформування та формування наративів протестних рухів. Соціальні мережі дозволяють швидко поширювати інформацію, обходити цензуру традиційних медіа, організувати «горизонтальні» мережі комунікації без жорсткої ієрархії, залучати широкі маси населення до обговорення та планування дій. Це

дозволяє створювати нові форми протесту, такі як флешмоби або «мережеві» революції, де фізична присутність може поєднуватися з віртуальною активністю. Медіа також відіграють ключову роль у формуванні суспільної думки про протест, його легітимності та цілях.

"Концепція «протестної циклічності» та «репертуарів протесту» пояснює, як протести можуть виникати хвилями, поширюючись між різними регіонами чи країнами" [Tilly C., *From Mobilization to Revolution*, Reading, Addison-Wesley, 1978, p. 151.] Це може бути пов'язано з імітацією успішних стратегій, поширенням ідей та організаційних моделей. Водночас, «репертуари протесту» позначають усталені, культурно закорінені форми колективних дій, які використовуються акторами в певних суспільствах. Це можуть бути мітинги, демонстрації, пікети, страйки, але їхнє конкретне виконання та символіка можуть відрізнятися в різних контекстах. Репертуари не є статичними; вони можуть еволюціонувати, адаптуватися до нових умов та технологій, відображаючи зміни в політичній культурі та доступних засобах для вираження невдоволення.

Політичний протест можна визначити як форму неінституціоналізованої, колективної політичної участі, спрямованої на вираження незгоди або опозиції щодо існуючого політичного порядку, його окремих елементів, конкретних рішень чи дій влади, з метою впливу на політичну владу або її рішення. Важливою характеристикою є його позасистемний або квазі-системний характер, що відрізняє його від участі через офіційні канали, такі як вибори, лобіювання чи робота у державних інституціях. Протест часто виникає тоді, коли громадяни вважають, що інституційні канали недостатньо ефективні для артикуляції їхніх інтересів або вирішення проблем.

Чітке розмежування політичного протесту від інших форм громадської активності є ключовим. На відміну від виборів, де громадяни

дележують свої повноваження, або лобіювання, що є цілеспрямованою діяльністю окремих груп у коридорах влади, протест має відкритий, публічний та часто конфліктний характер. Він не просто виражає громадську думку, а прагне її мобілізувати та трансформувати у тиск на владу. Основні характеристики протесту включають: публічність, яка полягає у демонстрації намірів та вимог широкому загалу та об'єкту протесту; колективність, що передбачає організовану дію групи людей, а не індивідуальну ініціативу; та спрямованість, тобто наявність чіткого об'єкта впливу (уряд, парламент, місцева влада, конкретні політики) та визначених вимог. Тож, можна дати визначення поняттю політичного протесту як форма неінституціоналізованої, колективної політичної участі, спрямована на публічне вираження незгоди або опозиції щодо існуючого політичного порядку, його окремих елементів, конкретних рішень чи дій державної влади, з метою впливу на політичний процес або зміну політичної ситуації. Він характеризується публічністю, колективністю дій та чіткою цілеспрямованістю на суб'єкт політичної влади.

Сутність політичного протесту полягає у вираженні незгоди або опозиції до існуючого політичного порядку, його окремих елементів чи конкретних рішень, що сприймаються як несправедливі, небажані або шкідливі. Це може бути незгода з економічною політикою, соціальними реформами, зовнішньополітичним курсом, корупцією, порушенням прав людини або іншими аспектами державного управління. Протест є способом артикуляції цих незадоволених потреб та прагнень.

Основною метою протесту є не просто вираження думки, а зміна політичної ситуації або вплив на процес прийняття рішень. Протестувальники прагнуть домогтися від влади перегляду політики, скасування певних рішень, відставки чиновників, зміни законодавства або навіть зміни уряду. Таким чином, протест є інструментом боротьби за

владу або за вплив на її здійснення, що робить його невід'ємним елементом динаміки політичного життя.

Внутрішня мотивація учасників протесту є багатогранною і може варіюватися від глибинного невдоволення та прагнення до справедливості, що корениться в уявленнях про правильне і неправильне, до захисту групових чи індивідуальних інтересів, які опинилися під загрозою. Це може бути захист економічних прав, соціальних гарантій, культурної ідентичності або екологічних інтересів. Часто ці мотиви переплітаються, створюючи складну сукупність рушійних сил.

Зрештою, політичний протест є важливим індикатором стану демократії. Він функціонує як своєрідний «механізм зворотного зв'язку», що сигналізує про проблеми в комунікації між державою та суспільством, неефективність інституційних каналів участі, відсутність чутливості влади до потреб громадян або порушення принципів належного врядування. Ігнорування протестів або їхнє придушення без врахування суті вимог може призвести до ескалації конфліктів та дестабілізації політичної системи, тоді як конструктивна реакція на них може зміцнити демократичні інститути та підвищити легітимність влади.

Політичний протест є надзвичайно багатоликим феноменом, що виявляється у різних формах, масштабах та має різноманітні цілі. Для систематизації та глибшого розуміння цього явища розроблено низку типологій та класифікацій, які дозволяють структурувати його прояви. Однією з найважливіших класифікацій є поділ протестів за їхньою формою та методами здійснення, зокрема за критерієм застосування насильства.

Ненасильницькі форми протесту становлять переважну більшість усіх акцій і є квінтесенцією громадянського опору в демократичних суспільствах. До них належать мітинги (організовані збори для публічного обговорення проблем), демонстрації (масові ходи з плакатами та гаслами),

пікети (блокування або оточення об'єктів для привернення уваги), марші (урочисті або протестні ходи), страйки (припинення роботи з висуненням політичних вимог), бойкоти (відмова від співпраці з певними установами чи споживання товарів), голодування (крайня форма індивідуального протесту), петиції (колективні звернення), флешмоби (швидкі, часто несподівані акції з метою привернення уваги). Історичні приклади, такі як Революція Гідності в Україні (особливо на її початкових етапах) або Революція Троянд у Грузії, яскраво демонструють, як ненасильницькі методи можуть ефективно мобілізувати суспільство та досягати масштабних політичних змін без застосування зброї, спираючись на силу громадської думки та мирного опору.

На противагу цьому, насильницькі форми протесту є крайніми проявами невдоволення, які виникають у ситуаціях глибокого соціального конфлікту, відсутності інших каналів для вираження вимог або у відповідь на репресії з боку влади. До них відносяться заворушення, погроми, акти саботажу, а в деяких випадках – партизанська діяльність. Ці форми часто переходять межі легітимності та правового поля, призводячи до руйнувань, травм або навіть людських жертв. Вони відрізняються від ненасильницьких не тільки використанням фізичної сили, а й часто неконтрольованим характером, що може дискредитувати саму ідею протесту. Важливо розрізняти легальні та нелегальні форми протесту: легальні форми відповідають національному законодавству щодо публічних зібрань та порядку, тоді як нелегальні його порушують.

Інша важлива класифікація базується на цілях та масштабі протестних дій, дозволяючи розрізняти національний та локальний рівні. Національний рівень протестів орієнтований на зміни на державному рівні. Їхніми цілями є зміна уряду, корекція зовнішньополітичного курсу, конституційні реформи, боротьба з корупцією в масштабах усієї країни або захист національних інтересів. Приклади таких протестів —

Помаранчева революція (2004) та Революція Гідності (2013–2014) в Україні, а також Революція Троянд (2003) у Грузії. Ці рухи мали масштабні політичні наслідки, призводячи до зміни влади та вектора розвитку держав, і символізують значущі моменти в історії цих країн.

Локальний рівень протестів сфокусований на місцевих, специфічних для громад проблемах. Це можуть бути екологічні питання (боротьба проти забудови парків, вирубки лісів, будівництва шкідливих виробництв), протести проти підвищення тарифів на комунальні послуги, неякісної роботи місцевих органів влади, корупції на місцевому рівні, забудови історичних об'єктів. Приклади таких протестів можна знайти в будь-якому місті: протести проти незаконної забудови в Києві, екологічні протести проти ГЕС у Грузії. Ці протести, хоч і мають менший географічний розмах, є не менш важливими для функціонування демократії, оскільки вони забезпечують прямий вплив громадян на рішення, що безпосередньо стосуються їхнього повсякденного життя.

Взаємозв'язок та взаємодія національних та локальних протестів є надзвичайно цікавою динамікою. Часто локальні проблеми можуть ескалювати до національного рівня, якщо вони набувають системного характеру або стають символом ширшого невдоволення. Наприклад, протести проти корупції на місцевому рівні можуть перерости в загальнонаціональну антикорупційну кампанію. І навпаки, національні рухи можуть посилювати увагу до місцевих питань, надаючи локальним активістам підтримку та ресурси. Успішні локальні протести можуть стати каталізатором для ширших національних рухів, демонструючи ефективність колективної дії та надихаючи інших.

Класифікація за акторами та суб'єктами протестів дозволяє виявити, хто є рушійною силою цих рухів. Акторами можуть виступати окремі соціальні групи, такі як студенти, пенсіонери, робітники, фермери, етнічні або релігійні меншини. Кожна з цих груп має свої специфічні інтереси та

мотивації. Крім того, активну роль відіграють організовані структури, зокрема громадські та неурядові організації (НУО), які часто виступають ініціаторами, організаторами та координаторами протестів, надаючи їм інституційну підтримку. Політичні партії та рухи також можуть ініціювати або приєднуватися до протестів, використовуючи їх для досягнення своїх електоральних чи політичних цілей, мобілізації свого електорату та демонстрації опозиційності. Важливою є також роль лідерів та активістів, які виконують функції мобілізації, артикуляції вимог, медіації та координації дій учасників, надаючи руху обличчя та напрямок.

Класифікуючи за інтенсивністю та тривалістю, ми можемо розрізняти короткочасні, спонтанні акції протесту (наприклад, флешмоби або реакція на резонансну подію), що тривають від кількох годин до одного дня, від довготривалих, організованих кампаній та соціальних рухів, які можуть тривати місяцями або навіть роками. Прикладом довготривалого протесту є Революція Гідності, що тривала кілька місяців, або екологічні кампанії, що роками борються за збереження природних ресурсів. Інтенсивність протесту може варіюватися від мирних пікетів і демонстрацій до масових зіткнень з правоохоронними органами. Обидва ці параметри — інтенсивність та тривалість — суттєво впливають на потенційний результат протесту, його медіа-висвітлення, сприйняття суспільством та реакцію влади. Довготривалі та інтенсивні протести, як правило, мають більший потенціал для досягнення значних змін, але й пов'язані з вищими ризиками для учасників.

Тож, можна сказати, що ми розглянули ключові теоретичні підходи, починаючи від класичних концепцій відносної депривації, мобілізації ресурсів та політичних можливостей, які заклали фундамент для розуміння причин та динаміки протестів. Потім ми перейшли до сучасних інтерпретацій, що акцентують увагу на нових соціальних рухах, зростаючій ролі медіа та інформаційних технологій, а також на концепціях

протестної циклічності та репертуарів протесту, демонструючи еволюцію наукової думки та адаптацію до нових реалій.

Центральною частиною підрозділу стало всебічне визначення політичного протесту як форми неінституціоналізованої, колективної політичної участі, спрямованої на вираження незгоди та вплив на політичну владу. Ми підкреслили його ключові характеристики: публічність, колективність та спрямованість, а також провели чітке розмежування від інших форм громадської активності. Сутність протесту була розкрита як вираження опозиції до несправедливого порядку та прагнення до змін, що живиться як глибинним невдоволенням, так і захистом конкретних інтересів. Особливо було наголошено на ролі протесту як важливого індикатора стану демократії та механізму зворотного зв'язку між суспільством і владою. Класифікація за формами та методами дозволила розрізнити ненасильницькі (мітинги, демонстрації, страйки) та насильницькі (заворушення, погроми) прояви, а також розмежувати їх за легальністю. За цілями та масштабом ми виділили національні протести, спрямовані на зміни в масштабах держави (як Майдани в Україні чи Революція Троянд у Грузії), та локальні протести, що фокусуються на проблемах громад. Ми також проаналізували взаємозв'язок цих рівнів, показавши, як локальні проблеми можуть ескалювати до національного рівня і навпаки. Класифікація за акторами охопила різні соціальні групи, громадські організації та політичні партії, а за інтенсивністю та тривалістю — короткочасні акції та довготривалі рухи.

Узагальнюючи, слід визначити, що політичний протест є комплексним, багатовимірним феноменом неінституціоналізованої участі, який виступає критичним індикатором стану демократичного розвитку та ефективності зворотного зв'язку між державою та громадянським суспільством. Аналіз сутності явища дозволяє інтерпретувати його не як деструктивну аномалію, а як закономірний позасистемний механізм

артикуляції інтересів, що актуалізується в умовах дисфункції офіційних каналів комунікації.

Теоретична реконструкція підходів до вивчення протесту засвідчує еволюцію наукової думки від психологічних пояснень до структурно-функціональних та конструктивістських моделей. Встановлено, що класичні концепції — теорія відносної депривації (Т. Гарр), мобілізації ресурсів (Дж. Маккарті, М. Залд) та політичних можливостей (С. Терроу) — не виключають, а взаємно доповнюють одна одну, формуючи цілісну матрицю аналізу. Якщо депривація пояснює мотиваційне підґрунтя («чому люди протестують»), то ресурсна теорія та структура політичних можливостей розкривають механізми організації та контекстуальні умови успіху («як і коли протест стає можливим»). Водночас, сучасні реалії, зокрема цифровізація суспільства, зумовили появу нових інтерпретацій, що враховують мережевий характер координації, роль ідентичності та «репертуарів протесту» (Ч. Тіллі), які адаптуються до технологічних змін.

Систематизація різновидів політичного протесту дозволила виокремити ключові критерії класифікації: за формою (ненасильницькі та насильницькі), масштабом (локальні та національні), тривалістю та складом акторів. Особливу увагу в роботі зосереджено на діалектичному зв'язку між локальним та національним рівнями, де місцева проблематика здатна ескалювати до загальнодержавних політичних вимог. Доведено, що для транзитивних демократій, прикладами яких є Україна та Грузія, домінуючою та найбільш ефективною формою залишається ненасильницький спротив. Історичний досвід цих країн (Революція Гідності, Революція Троянд) підтверджує, що протестна активність здатна виступати рушієм системних трансформацій, формування національної ідентичності та зміни геополітичних векторів.

Таким чином, політичний протест слід розглядати як динамічний процес боротьби за перерозподіл влади та впливу, що має як

інструментальний (досягнення конкретних цілей), так і експресивний (вираження цінностей) виміри. З'ясування сутності, типології та теоретичних основ протесту, здійснене у цьому підрозділі, створює необхідне підґрунтя для подальшого аналізу специфічних механізмів мобілізації та порівняння протестних кейсів у наступних частинах дослідження.

1.2 Політичний протест як форма участі у політичному житті

Політична участь є основоположним принципом функціонування будь-якої демократичної системи, відображаючи ступінь залученості громадян до процесів формування та реалізації державної влади. Серед різноманіття форм такої участі – від регулярного голосування на виборах до членства у партіях та громадських організаціях – політичний протест посідає особливе місце. Він є інструментом, що дозволяє громадянам виходити за межі традиційних, інституціоналізованих каналів впливу, артикулювати свої вимоги та здійснювати тиск на владу. Цей підрозділ присвячений глибокому аналізу політичного протесту саме як унікальної форми участі у політичному житті, розкриваючи його теоретичні засади, функції, механізми впливу та роль у демократичних процесах, акцентуючи увагу на прикладах України та Грузії. Якщо попередній підрозділ заклав теоретико-методологічні засади дослідження політичного протесту як феномена, то цей фокусується на його сутності як інтегральної та динамічної форми громадської участі.

Політична участь охоплює весь спектр добровільних дій громадян, спрямованих на вплив на державне управління або вибір політичних лідерів. "Класична типологія політичної участі розрізняє її інституціоналізовані та неінституціоналізовані форми" [Verba S., Nie N. H., Kim J., *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, p. 46.] Якщо

інституціоналізовані форми – це дії, що відповідають офіційно визначеним правилам і процедурам (вибори, звернення до органів влади, членство в політичних партіях), то "політичний протест переважно належить до неінституціоналізованих, або неконвенційних, форм" [Зеленько Г. І. (ред.), Прикладна політологія: навч. посіб., Київ, Центр учбової літератури, 2014, с. 36.] Це зумовлено тим, що він часто передбачає дії, що виходять за рамки офіційних каналів, хоча й можуть бути дозволеними законом. «Участь у протесті стає вираженням колективної незгоди або обурення, спрямованого на зміну певної державної політики, дій уряду або навіть політичного режиму, коли "громадяни відчують, що їхні інтереси ігноруються або не можуть бути ефективно представлені через традиційні інститути"» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 72.] Його особливість полягає у публічності, конфронтаційному характері та прагненні привернути увагу. Концептуалізація протесту як форми участі вимагає розуміння його внутрішньої динаміки, а також його зовнішніх проявів, які "є різними способами громадянського залучення" [Зеленько Г. І. (ред.), Прикладна політологія: навч. посіб., Київ, Центр учбової літератури, 2014, с. 36.] Ці форми, масштаби та інтенсивність протесту визначаються не лише внутрішніми мотиваціями учасників, а й зовнішнім політичним та соціальним контекстом, демонструючи адаптивність та різноманітність проявів участі.

Політична участь охоплює весь спектр добровільних дій громадян, спрямованих на вплив на державне управління або вибір політичних лідерів. Класична типологія політичної участі, розроблена Г. Вербою, Н. Ні та Дж. Кимом, розрізняє її інституціоналізовані та неінституціоналізовані форми. Якщо інституціоналізовані форми – це дії, що відповідають офіційно визначеним правилам і процедурам (вибори,

звернення до органів влади, членство в політичних партіях), то політичний протест переважно належить до неінституціоналізованих, або неконвенційних, форм. Це зумовлено тим, що він часто передбачає дії, що виходять за рамки офіційних каналів, хоча й можуть бути дозволеними законом. Участь у протесті стає вираженням колективної незгоди або обурення, спрямованого на зміну певної державної політики, дій уряду або навіть політичного режиму, коли громадяни відчують, що їхні інтереси ігноруються або не можуть бути ефективно представлені через традиційні інститути. Його особливість полягає у публічності, конфронтаційному характері (хоча не обов'язково насильницькому) та прагненні привернути увагу та мобілізувати широкі верстви населення до активних дій. Це не просто декларація думки, а цілеспрямована дія, що прагне трансформувати суспільні настрої в реальний політичний тиск. Концептуалізація протесту як форми участі вимагає розуміння його внутрішньої динаміки – від спонтанних вибухів гніву до стратегічно спланованих кампаній – а також його зовнішніх проявів у вигляді демонстрацій, мітингів, пікетів, страйків або актів громадянської непокорності, які є різними способами громадянського залучення. Ці форми, масштаби та інтенсивність протесту визначаються не лише внутрішніми мотиваціями учасників, а й зовнішнім політичним та соціальним контекстом, демонструючи адаптивність та різноманітність проявів участі.

Теорії політичної ідентичності та колективних дій підкреслюють, що участь у протестах не лише є засобом досягнення конкретних цілей, а й процесом формування колективної ідентичності та соціалізації" [Melucci A., *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*, London, Hutchinson, 1989, p. 45.]. Протест стає простором, де індивіди знаходять спільність, відчуття приналежності та солідарності, що "посилює мотивацію до подальшої участі" [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського

університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.] Для багатьох громадян протест є важливим каналом політичної соціалізації, де вони навчаються відстоювати свої права, розвивати організаційні навички, формулювати політичні вимоги та взаємодіяти з владою, таким чином поглиблюючи свою політичну суб'єктність.

«Політичний протест виконує низку ключових функцій. Насамперед, він дозволяє винести на публічну арену приховані проблеми, сформулювати колективні вимоги та "перетворити їх на частину політичної адженди"» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.] «Однією з найважливіших функцій протесту є його здатність мобілізувати суспільство до активної участі. Він здатен вивести тисячі людей на вулиці, "стимулюючи їх до активної, свідомої участі в політичному житті"» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.]

Однією з найважливіших функцій протесту є його здатність мобілізувати суспільство до активної участі. Він здатен вивести тисячі, а іноді й мільйони людей на вулиці, привертаючи увагу та стимулюючи їх до активної, свідомої участі в політичному житті (Дмитренко, 2013, с. 73). Ця мобілізація може бути як короткочасною, для досягнення конкретної мети, так і довготривалою, переростаючи у стійкі соціальні та політичні рухи, що прагнуть системних змін. Досвід Революції Гідності в Україні є яскравим прикладом такої масштабної мобілізації, коли масова участь громадян призвела до суттєвих трансформацій.

«Протест є ефективним інструментом тиску на владу з метою зміни державної політики, корекції управлінських рішень або навіть "кадрових перестановок"» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні

студії, 2013, Вип. 3, с. 73.] Цей вплив може бути прямим, що призводить до негайного скасування непопулярних законів або відставки урядовців, як це траплялося в Україні та Грузії під час їхніх революцій. Непрямий вплив проявляється у зміні пріоритетів уряду, включенні вимог протестувальників до політичної адженди та стимулюванні довгострокових реформ через механізми громадянської участі.

Участь у протестах має глибокий вплив на формування індивідуальної та колективної політичної ідентичності. Спільний досвід боротьби, взаємодія з однодумцями, формування спільних цінностей та наративів зміцнює почуття приналежності та солідарності серед учасників (Мелуччі, 1989). Для багатьох громадян протест стає важливим каналом політичної соціалізації, де вони навчаються відстоювати свої права, розвивати організаційні навички, формувати політичні вимоги та взаємодіяти з владою, посилюючи свою політичну суб'єктність.

Нарешті, протест служить ключовим механізмом контролю за діями влади та зворотного зв'язку з боку громадян, особливо у ситуаціях, коли інші інституційні важелі є недостатньо ефективними (Дмитренко, 2013, с. 73). Він дозволяє громадянам сигналізувати про зловживання, корупцію, некомпетентність або порушення прав. У демократичних та перехідних суспільствах протест є життєво важливим механізмом, що надає владі інформацію про настрої в суспільстві та необхідність корекції курсу, сприяючи інтеграції громадянської участі в управлінські процеси.

Роль політичного протесту у демократичному процесі є амбівалентною, але, безумовно, значущою. Він виступає як індикатор "здоров'я" демократії, відображаючи ступінь відкритості політичної системи та готовність влади до інтеграції участі громадян. У функціональних демократіях протест є легітимним інструментом вираження громадської думки, який сприяє самокорекції системи та зміцненню підзвітності влади. Відсутність протестів в умовах широкого

невдоволення може свідчити про репресивний характер режиму або громадянську апатію, що обмежує можливості участі.

У контексті консолідації демократій, особливо в посткомуністичних країнах, протест часто відіграє роль «двигуна» трансформаційних процесів. "Кольорові революції" стали прикладами того, як масові протести можуть призводити до "запуску демократичних реформ" [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.] На національному рівні такі протести, як Помаранчева революція та Революція Гідності, продемонстрували здатність громадян "впливати на геополітичний вибір країни та вимагати фундаментальних змін у системі управління" [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.]

Наукове осмислення політичного протесту як форми участі спирається на низку взаємодоповнюючих теоретичних підходів, які, доповнюючи базові концепції, викладені в попередньому розділі, дозволяють пояснити його передумови, динаміку та наслідки саме крізь призму громадянської активності.

«Теорія відносної депривації відіграє ключову роль у поясненні психологічних передумов, що спонукають індивідів до участі в протестних рухах» [Gurr T. R., *Why Men Rebel*, Princeton, Princeton University Press, 1970, p. 24.] Тут важливо підкреслити, що саме розрив між очікуваннями та можливостями, створюючи відчуття несправедливості та гніву, є потужним мотиватором для громадян долучатися до колективних дій. Це суб'єктивне сприйняття нерівності є основою для рішення про участь, адже воно перетворює індивідуальне невдоволення на колективний імпульс до зміни. Так, якщо громадяни відчують, що їхні життєві перспективи не відповідають обіцянкам влади або порівняно з іншими

групами, це створює готовність до активної, часто неконвенційної, політичної участі.

"Теорія мобілізації ресурсів пропонує раціоналістичний погляд на те, як невдоволення перетворюється на організовану участь у протесті" [McCarthy J. D., Zald M. N., *Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory*, *American Journal of Sociology*, 1977, Vol. 82, No. 6, p. 1216; Tilly C., *From Mobilization to Revolution*, Reading, Addison-Wesley, 1978, p. 143.] Ця теорія пояснює, що сама по собі наявність невдоволення не гарантує колективної дії, адже для ефективної участі потрібна мобілізація ресурсів: організаційні структури (лідери, активісти, мережі), матеріальні ресурси (фінанси, комунікації) та людські ресурси (самі учасники). Успіх масштабних протестів, таких як Майдани в Україні або Революція Троянд у Грузії, значною мірою ґрунтувався на добре налагодженій координації та здатності мобілізувати значні людські та фінансові ресурси, що є прямою ілюстрацією ефективної організації участі.

Концепція політичних можливостей, пов'язана з роботами С. Тарроу та П. Ейзенштадта, акцентує увагу на зовнішніх структурних факторах, які формують контекст для колективних дій, впливаючи на рішення громадян брати участь та на успішність їхньої участі (Tarrow, 1994; Eisentadt, 1963). "Вікно можливостей" може відкритися під час виборчих кампаній, політичної кризи або коли режим демонструє слабкість, дозволяючи протестувальникам діяти з більшою свободою та підвищуючи привабливість участі. Наявність союзників серед політичної еліти або поміркована реакція держави можуть значно знизити ризики участі, заохочуючи більше громадян долучатися до протесту.

"Теорії фреймінгу пропонують розуміння того, як учасники протестів конструюють значення своїх дій та подій, ефективно мобілізуючи інших до участі" [Snow D. A., Benford R. D., *Master Frames and Cycles of Protest*, *Frontiers in Social Movement Theory*, New Haven, Yale

University Press, 1992, pp. 133–155.] Ефективний фреймінг є критично важливим для мобілізації: він переконує потенційних учасників у легітимності їхніх вимог, у спільній проблемі ("діагностичний фрейм"), у можливості її вирішення ("прогностичний фрейм") та мотивує до дії ("мотиваційний фрейм"). Наприклад, успішний фреймінг боротьби за європейське майбутнє та протидії корупції в Україні або за демократичні цінності в Грузії дозволив мобілізувати значні маси населення, створюючи спільне бачення та заохочуючи долучатися до колективної участі.

Теорії політичної ідентичності та колективних дій, зокрема роботи Альберто Мелуччі, підкреслюють, що участь у протестах не лише є засобом досягнення конкретних цілей, а й процесом формування колективної ідентичності та соціалізації (Melucci, 1989). Протест стає простором, де індивіди знаходять спільність, відчуття приналежності та солідарності, що посилює мотивацію до подальшої участі. Для багатьох громадян протест є важливим каналом політичної соціалізації, де вони навчаються відстоювати свої права, розвивати організаційні навички, формулювати політичні вимоги та взаємодіяти з владою, таким чином поглиблюючи свою політичну суб'єктність.

Політичний протест, як форма участі, виконує низку ключових функцій, що є критично важливими для динаміки політичного життя, особливо у демократичних та перехідних суспільствах.

Насамперед, протест є потужним каналом для артикуляції та агрегації інтересів громадян, чий голоси не чути або ігноруються традиційними політичними інститутами. Він дозволяє винести на публічну арену приховані проблеми, сформулювати колективні вимоги та перетворити їх на частину політичної адженди. Одночасно відбувається агрегація інтересів – об'єднання різнорідних груп навколо спільних цілей, що посилює їхню колективну вагу та спроможність впливати на рішення.

Це дає голос непередставленим верствам населення, дозволяючи їм активно брати участь у формуванні суспільного порядку денного.

Однією з найважливіших функцій протесту є його здатність мобілізувати суспільство до активної участі. Він здатен вивести тисячі, а іноді й мільйони людей на вулиці, привертаючи увагу та стимулюючи їх до активної, свідомої участі в політичному житті. Ця мобілізація може бути як короткочасною, для досягнення конкретної мети, так і довготривалою, переростаючи у стійкі соціальні та політичні рухи, що прагнуть системних змін. Досвід Революції Гідності в Україні є яскравим прикладом такої масштабної мобілізації, коли масова участь громадян призвела до суттєвих трансформацій.

Протест є ефективним інструментом тиску на владу з метою зміни державної політики, корекції управлінських рішень або навіть кадрових перестановок. Цей вплив може бути прямим, що призводить до негайного скасування непопулярних законів або відставки урядовців, як це траплялося в Україні та Грузії під час їхніх революцій. Непрямий вплив проявляється у зміні пріоритетів уряду, включенні вимог протестувальників до політичної адженди та стимулюванні довгострокових реформ через механізми громадянської участі.

Участь у протестах має глибокий вплив на формування індивідуальної та колективної політичної ідентичності. Спільний досвід боротьби, взаємодія з однодумцями, формування спільних цінностей та наративів зміцнює почуття приналежності та солідарності серед учасників. Для багатьох громадян протест стає важливим каналом політичної соціалізації, де вони навчаються відстоювати свої права, розвивати організаційні навички, формулювати політичні вимоги та взаємодіяти з владою, посилюючи свою політичну суб'єктність.

Нарешті, протест служить ключовим механізмом контролю за діями влади та зворотного зв'язку з боку громадян, особливо у ситуаціях, коли

інші інституційні важелі є недостатньо ефективними. Він дозволяє громадянам сигналізувати про зловживання, корупцію, некомпетентність або порушення прав. У демократичних та перехідних суспільствах протест є життєво важливим механізмом, що надає владі інформацію про настрої в суспільстві та необхідність корекції курсу, сприяючи інтеграції громадянської участі в управлінські процеси.

Роль політичного протесту у демократичному процесі є амбівалентною, але, безумовно, значущою. Він виступає як індикатор "здоров'я" демократії, відображаючи ступінь відкритості політичної системи та готовність влади до інтеграції участі громадян. У функціональних демократіях протест є легітимним інструментом вираження громадської думки, який сприяє самокорекції системи та зміцненню підзвітності влади. Відсутність протестів в умовах широкого невдоволення може свідчити про репресивний характер режиму або громадянську апатію, що обмежує можливості участі.

У контексті консолідації демократій, особливо в посткомуністичних країнах, таких як Україна та Грузія, протест часто відіграє роль "двигуна" трансформаційних процесів. "Кольорові революції" у цих країнах стали яскравими прикладами того, як масові ненасильницькі протести, завдяки масовій участі громадян, можуть призводити до зміни авторитарних чи гібридних режимів, посилення громадянського суспільства та запуску демократичних реформ. На національному рівні такі протести, як Помаранчева революція 2004 року та Революція Гідності 2013-2014 років в Україні, а також Революція Троянд 2003 року в Грузії, продемонстрували здатність громадян впливати на геополітичний вибір країни та вимагати фундаментальних змін у системі управління. Ці рухи були прикладами масштабної політичної участі, що трансформувала національний політичний ландшафт.

Водночас, надмірна політизація протестів, їх переростання у насильницькі форми або тривала дестабілізація можуть створювати ризики для молодих демократій, потенційно послаблюючи інституційну стійкість та відкриваючи шлях для популістських чи авторитарних тенденцій, що ставить під загрозу продуктивність протестної участі. На локальному рівні, протести в Україні та Грузії часто стосуються специфічних проблем громад: боротьба проти незаконної забудови у великих містах (наприклад, Київ), екологічні протести проти будівництва ГЕС у гірських регіонах Грузії, або вимоги щодо покращення якості комунальних послуг. Ці локальні акції демонструють безпосередній механізм участі громадян у вирішенні питань, що стосуються їхнього повсякденного життя, і можуть слугувати трампліном для загальнонаціональних рухів, коли локальні проблеми набувають системного характеру та виявляють ширше незадоволення, посилюючи загальну протестну динаміку. Отже, роль протесту у демократичній консолідації є складною і залежить від багатьох змінних, включаючи відповідь держави, характер вимог протестувальників та ширший соціально-політичний контекст, що визначає траєкторії участі.

Ефективність та довгострокові наслідки політичного протесту не є детермінованими, а залежать від цілого комплексу взаємопов'язаних факторів, які впливають на можливості та ризики участі громадян.

Тип політичного режиму є одним із найкритичніших факторів, що визначає траєкторію протесту та потенціал для його впливу. У зрілих демократіях протести, як правило, стимулюють діалог, компроміси та корекцію політики, інтегруючи громадянську участь у функціонування системи. На противагу цьому, в авторитарних режимах участь у протестах часто зустрічає жорстокі репресії, що може призвести до їх швидкого придушення або, навпаки, до радикалізації руху та його трансформації у форму опору. Гібридні режими, що поєднують елементи демократії та авторитаризму, створюють найбільш динамічний і непередбачуваний

контекст для протестів, де їхній результат може бути вирішальним для подальшої еволюції режиму, а для громадян – мати значні наслідки.

Поведінка державних акторів, тобто реакція влади на участь громадян у протестах, є ключовою змінною. Готовність влади до діалогу та поступок, або ж її жорстка, репресивна відповідь, істотно впливає на подальший розвиток протесту. Репресії можуть тимчасово придушити рух, але часто призводять до посилення солідарності учасників, радикалізації їхніх вимог та ескалації конфлікту. Надання поступок, навпаки, може деескалувати ситуацію, але також і заохочувати подальші протести, якщо вони сприймаються як ефективний інструмент впливу, заохочуючи таким чином подальшу активну участь.

"Внутрішня організація протестувальників, наявність чіткої організаційної структури та ефективних лідерів є вирішальними для досягнення цілей протесту" [Tilly C., *From Mobilization to Revolution*, Reading, Addison-Wesley, 1978, p. 151.] Добре організовані рухи мають більший потенціал для формування узгоджених вимог, ведення переговорів та протистояння тиску, що підвищує їхню здатність до ефективної та тривалої участі.

Міжнародний контекст також має значний вплив на легітимність участі та її результати. Сучасні політичні протести часто функціонують у глобалізованому світі, де підтримка з боку міжнародних організацій (наприклад, ООН, ЄС), інших держав, глобальних медіа або діаспори може надати протестувальникам додаткової легітимності, забезпечити доступ до ресурсів та захист від репресій. І навпаки, міжнародне засудження або ігнорування може послабити позиції протестувальників. Для України та Грузії геополітичний вибір був центральним елементом багатьох протестних рухів, що відображало їхню орієнтацію на європейські цінності та демократичні стандарти, таким чином, залучаючи міжнародну увагу та підтримку до їхньої участі.

Підсумовуючи аналіз політичного протесту, встановлено, що він є специфічним видом неінституціоналізованої (неконвенційної) активності громадян, який актуалізується в умовах обмеженої ефективності традиційних інститутів представництва. На відміну від електоральної участі чи лобіювання, що діють у межах регламентованих процедур, протест виступає як позасистемний, але легітимний механізм прямого тиску на владу, дозволяючи громадянам артикулювати вимоги та впливати на прийняття політичних рішень у режимі «тут і зараз».

У ході дослідження з'ясовано, що інтерпретація протесту виключно як прояву деструкції чи хаосу є помилковою. Теоретичний синтез підходів (теорії відносної депривації, мобілізації ресурсів, фреймінгу та політичної ідентичності) дозволяє розглядати участь у протестах як раціональну та організовану дію. Доведено, що протест виконує низку конструктивних функцій: комунікативну (сигналізує владі про суспільні проблеми), мобілізаційну (консолідує групи інтересів), контролюючу (забезпечує підзвітність еліт) та функцію політичної соціалізації. Остання є особливо значущою, оскільки саме через участь у колективних діях індивіди набувають політичної суб'єктності, формують почуття солідарності та громадянської відповідальності.

Окремий акцент у підрозділі зроблено на специфіці протестної участі в країнах транзитивного типу, зокрема в Україні та Грузії. Аналіз засвідчив, що в цих державах протест часто перебирає на себе функції недіючих стримувань і противаг. Історичний досвід «кольорових революцій» (Революція Гідності, Революція Троянд) демонструє, що масова громадянська участь здатна виступати вирішальним фактором системних трансформацій, зміни політичних режимів та корекції геополітичного вектору. Водночас виявлено діалектичний зв'язок між локальним та національним рівнями: локальні ініціативи (екологічні,

містобудівні) часто слугують каталізатором для ширших національних рухів.

Визначено, що ефективність протесту як форми участі не є гарантованою, а залежить від комплексу змінних: типу політичного режиму, реакції державних акторів (поступки або репресії), рівня внутрішньої організації руху та міжнародного контексту. Таким чином, політичний протест є складним, динамічним інструментом демократії, який забезпечує необхідний зворотний зв'язок між суспільством і державою, компенсуючи інституційні дефіцити та сприяючи еволюції політичної культури.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНИЙ ПРОТЕСТ У ВІТИЧНЯНИХ РЕАЛІЯХ

2.1. Загальнонаціональні протести: Помаранчева революція, Революція гідності

Політичний протест є однією з фундаментальних форм громадської участі, що відображає ступінь залученості громадян до формування та функціонування державної влади. В умовах посткомуністичної трансформації України, політичний протест набув особливого значення, ставши інструментом впливу суспільства на політичні процеси, зміни влади та корекцію зовнішньополітичного вектора. Українське суспільство неодноразово демонструвало свою здатність до мобілізації та самоорганізації, що призводило до кардинальних змін у державі. Ці процеси не були спонтанними; їм передували багаторічний досвід громадської активності, який формував протестний потенціал нації. Важливими попередниками загальнонаціональних протестів стали «Революція на граніті» 1990 року, коли студенти висунули політичні вимоги, що призвели до відставки голови уряду, а також масштабні шахтарські страйки 1989 та 1993 років, що «виявили глибинне невдоволення населення соціально-економічною політикою та стали передвісниками широкого політичного протистояння» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 109; Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 170.] Ці події, хоча й мали інший масштаб, заклали основи для подальших, більш широких і впливових протестних рухів.

Одним із найяскравіших прикладів загальнонаціонального політичного протесту в новітній історії України стала Помаранчева революція 2004 року. Вона виникла як реакція на масові фальсифікації під час президентських виборів, що викликали глибоке обурення значної частини українського суспільства. Центром протесту став Майдан Незалежності в Києві, де тисячі громадян зібралися, вимагаючи чесних виборів та «відстоюючи своє право на вільний вибір» [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 175.] Ключовими рушійними силами стали як опозиційні політичні партії, так і широкі верстви населення, об'єднані спільним бажанням боротися проти корупції та авторитаризму. Міжнародне спостереження відіграло надзвичайно важливу роль у легітимізації вимог протестувальників. Міжнародні організації, такі як ОБСЄ, у своїх звітах зафіксували численні порушення під час виборчого процесу, що «підірвало довіру до офіційних результатів і посилило тиск на владу з боку світової спільноти» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Це міжнародне визнання несправедливості виборів стало потужним аргументом на користь проведення повторного голосування, яке врешті-решт відбулося за рішенням Верховного Суду України.

Напередодні президентських виборів 2004 року політичний режим Леоніда Кучми досяг стадії, яку відомі дослідники Стівен Левицький та Лукан Вей класифікують як «змагальний авторитаризм» (*competitive authoritarianism*). На відміну від класичних диктатур, такий режим зберігає формальні демократичні інститути, проте створює «нерівне ігрове поле»,

де «доступ до медіа, фінансування та владних ресурсів настільки перекошений на користь чинної влади, що робить чесну конкуренцію майже неможливою» [Levitsky & Way, 2010, с. 5]. Специфікою пізнього кучмізму була система стримувань і противаг не інституційного, а кланового характеру: президент виступав арбітром між конкуруючими олігархічними групами, що забезпечувало відносну стабільність системи, але блокувало можливості її модернізації.

Вибір наступника у вигляді Віктора Януковича став стратегічною помилкою Леоніда Кучми, оскільки порушив крихкий баланс інтересів. Як зазначає британський політолог Ендрю Вілсон, Янукович, як представник донецького клану, сприймався іншими елітними групами як загроза, що може призвести до «монополізації влади та перерозподілу активів на користь однієї регіональної групи», що суттєво знизило мотивацію київських та дніпропетровських еліт захищати режим у критичний момент [Wilson, 2005, с. 98]. Водночас, зростання популярності Віктора Ющенка, який акумулював підтримку націонал-демократичного електорату та прозахідної частини бізнесу, створило реальну електоральну загрозу.

Український дослідник Тарас Кузьо слушно аргументує, що криза 2004 року була спровокована не стільки економічними чинниками, скільки ціннісним конфліктом. Суспільство, яке пережило «касетний скандал», сприймало спробу грубої передачі влади наступнику не просто як порушення закону, а як «екзистенційну загрозу повернення до радянських практик та втрати національного суверенітету» [Kuzio, 2006, с. 45]. Відчуття приниження гідності через масові фальсифікації другого туру виборів стало тим емоційним тригером, який вивів мільйони людей на вулиці, трансформувавши електоральний процес у революційний.

Рішення Верховного Суду від 3 грудня 2004 року про визнання недійсними результатів виборів та призначення повторного голосування («третього туру») стало безпрецедентним. Воно перевело вуличний

протест у легальне русло. Як зазначає український правник Всеволод Речицький, це рішення було «політико-правовим актом», що базувався на «верховенстві права та душі Конституції», який домінував над буквою виборчих процедур [Речицький, 2005, с. 56].

Наслідки Помаранчевої революції були багатогранними. Вона призвела до мирної зміни влади, обрання Віктора Ющенка президентом та «суттєвої трансформації політичної системи, хоча й тимчасової, у бік парламентсько-президентської республіки» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Революція не лише змінила персоналії при владі, а й значно посилила усвідомлення громадянами їхньої ролі у формуванні політичного життя країни. Відбулася часткова трансформація еліт: старі політичні групи були змушені адаптуватися до нових умов, а нові актори отримали доступ до важелів впливу. Однак, як зазначають дослідники, «ілюзорне задоволення вимог протестної маси призвело до відкату протестних настроїв» у наступні роки [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 177.] Це стало свідченням того, що системні проблеми, такі як корупція та неефективність державного управління, залишалися невирішеними, лише на певний час відійшли на другий план, що пізніше призвело до нового витка протестів.

Десять років потому, Україна знову стала ареною масштабних загальнонаціональних протестів, відомих як Революція Гідності 2013–2014 років. Ці події були спровоковані не стільки виборчими фальсифікаціями, скільки раптовою відмовою уряду від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, що «розглядалося значною частиною суспільства

як відхід від європейського вектору розвитку та крок у бік посилення впливу Росії» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Початковий мирний студентський протест швидко переріс у масове протистояння після жорстокого розгону мирних демонстрантів спецпідрозділом «Беркут» 30 листопада 2013 року. Це викликало небувалий сплеск громадської активності та «консолідувало суспільство проти корупції, соціальної нерівності, свавілля правоохоронних органів та узурпації влади» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.]

Революція Гідності, на відміну від Помаранчевої революції, характеризувалася набагато вищим рівнем конфронтації та, на жаль, кровопролиттям. Вона продемонструвала глибинні зміни у свідомості українського суспільства, яке вже не було готове терпіти беззаконня та відступати від своїх євроінтеграційних прагнень. Самоорганізація громадян досягла безпрецедентного рівня: створювалися «загони самооборони, медичні служби, волонтерські ініціативи, які забезпечували життєдіяльність Майдану та ефективно протистояли силовим структурам» [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 176.] Міжнародна спільнота також уважно стежила за подіями, висловлюючи занепокоєння ескалацією насильства та закликаючи до мирного вирішення конфлікту. Однак, на відміну від 2004 року, міжнародне спостереження вже не було єдиним або вирішальним фактором, оскільки внутрішня динаміка протесту та рішучість громадян стали домінуючими.

Трансформація еліт під час Революції Гідності була значно більш радикальною. Якщо у 2004 році відбулася зміна однієї групи еліт на іншу, то у 2013–2014 роках протест був спрямований проти всієї системи, що «призвело до повалення режиму Віктора Януковича та подальшого переформатування політичного класу» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Цей процес супроводжувався децентралізацією влади та посиленням ролі громадянського суспільства у контролі над державою. Зовнішньополітичний вектор України був остаточно затверджений у бік євроінтеграції, а відмова від асоціації з ЄС, що стала каталізатором протестів, була переглянута. Революція Гідності мала безпосередній вплив на подальші геополітичні події, зокрема на російську агресію та анексію Криму, що ще більше посилювало прагнення України до західних демократичних цінностей та інтеграції в європейські структури.

Порівнюючи Помаранчеву революцію та Революцію Гідності, можна відзначити як спільні риси, так і відмінності. Обидві події були викликані глибоким невдоволенням громадян діями влади, корупцією та прагненням до демократичних змін. В обох випадках ключову роль відіграла мобілізація та самоорганізація суспільства на Майдані Незалежності. Однак, якщо Помаранчева революція була переважно мирною і зосередженою на забезпеченні чесних виборів, то Революція Гідності мала більш радикальний характер, висувала ширші системні вимоги та, на жаль, супроводжувалася значним насильством та людськими жертвами. Трансформація еліт у 2004 році була частковою і не вирішила всіх системних проблем, тоді як у 2013–2014 роках вона була більш глибокою, хоча й болісною. Зовнішньополітичний вектор після Помаранчевої революції залишався предметом дискусій, тоді як Революція Гідності остаточно закріпила проєвропейський вибір України.

Слід більш детально поглибитися у Помаранчеву Революцію. 2004 рік став переломним моментом у новітній історії України, що засвідчив трансформацію українського суспільства та його готовність активно відстоювати демократичні цінності. Ця подія, яка розгорнулася навколо президентських виборів, виявила глибинні проблеми державного управління, корупції та авторитарних тенденцій, що накопичувалися протягом попереднього десятиліття. Генезис Помаранчевої революції слід розглядати у контексті посткомуністичної трансформації України, яка характеризувалася боротьбою між старими номенклатурними елітами та новими демократичними силами, а також поступовим зростанням громадянської свідомості.

Хоча Помаранчева революція безпосередньо спалахнула у 2004 році, її коріння сягає значно глибше. Українське суспільство вже мало досвід колективного протесту, який формувався протягом 1990-х років. Зокрема, «Революція на граніті» 1990 року, коли студенти виступили з політичними вимогами, та масштабні шахтарські страйки 1989 та 1993 років, що виявили соціально-економічне невдоволення, стали важливими етапами у розвитку протестного руху [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 109; Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 170.] Ці події, хоча й мали локальніші чи вузьчі вимоги, заклали основи для подальшої масової мобілізації. Вони свідчили про поступове усвідомлення громадянами своєї здатності впливати на політичні процеси та вимагати відповідальності від влади.

Безпосередніми передумовами Помаранчевої революції стали події, що розгорнулися після президентських виборів 1999 року, а особливо так званий «касетний скандал» 2000 року, пов'язаний зі «зникненням журналіста Георгія Гонгадзе та оприлюдненням записів розмов у кабінеті тодішнього Президента Леоніда Кучми» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 110.] Цей скандал значно підірвав довіру до влади, як всередині країни, так і на міжнародній арені. Він спровокував акцію «Україна без Кучми», яка хоча й не досягла своєї мети – відставки президента, але стала важливим етапом у консолідації опозиційних сил та мобілізації громадянського суспільства. Дослідники зазначають, що це був перший «елітарний бунт» проти Президента Кучми, який не увінчався успіхом через «недостатнє вичерпання ресурсів правлячої системи та бажання більшості населення зберегти стабільність» [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 174.] Однак ці події створили живильне ґрунт для подальших протестів, викриваючи системну корупцію та авторитарні тенденції.

Ключовою причиною, що безпосередньо спровокувала Помаранчеву революцію, стали масові фальсифікації під час другого туру президентських виборів 2004 року. Після першого туру, що відбувся 31 жовтня, в якому Віктор Ющенко отримав 39,87% голосів, а Віктор Янукович – 39,32%, суспільство вже «було напружене» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Проте, саме результати другого туру 21 листопада, де Центральна виборча комісія оголосила переможцем Віктора

Януковича з 49,42% проти 46,69% у Віктора Ющенка, викликали вибух невдоволення. Численні свідчення про використання адміністративного ресурсу, підкупи виборців, вкидання бюлетенів, масове голосування за відкріпними талонами та інші порушення стали очевидними. Народ не сприйняв офіційні результати, оскільки вони суперечили даним екзит-полів та особистим спостереженням. Це викликало відчуття глибокої несправедливості та прямої спроби узурпації влади.

Перебіг Помаранчевої революції був унікальним явищем масового мирного протесту. Головним центром подій став Майдан Незалежності у Києві, де вже 22 листопада 2004 року тисячі громадян почали збиратися, «вимагаючи перегляду результатів виборів» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Протест швидко набув загальнонаціонального масштабу, охопивши більшість великих міст України. Символом руху став помаранчевий колір, що уособлював опозиційну силу та прагнення до змін. Ключовою особливістю Майдану була його самоорганізація: протестувальники створили «наметове містечко, систему харчування, медичної допомоги, інформаційні центри та загони самооборони» [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 175.] Це демонструвало високий рівень громадянської свідомості та здатність суспільства до автономних дій.

Важливу роль у перебігу революції відіграли дії опозиційних лідерів, зокрема Віктора Ющенка та Юлії Тимошенко, які змогли консолідувати протестний потенціал та сформувані чіткі політичні вимоги. Проте, як зазначають дослідники, значна частина народу

мобілізувалася не лише завдяки політичним лідерам, а й через загальне невдоволення системою «кримінального капіталу» та корупцією [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] На цьому етапі протестні настрої «кристалізувалися та набули чітких політичних форм, перетворившись з розпливчастих невдоволень на конкретні вимоги» до зміни влади та системи управління [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 177.]

Особливе місце у розвитку подій посідало міжнародне спостереження. Міжнародні організації, такі як ОБСЄ, Рада Європи, Європейський Союз та Сполучені Штати Америки, відіграли ключову роль у моніторингу виборчого процесу та фіксації порушень. Їхні офіційні заяви, що підтверджували нелегітимність другого туру виборів, надали потужної підтримки протестувальникам та посилили міжнародний тиск на українську владу. Зокрема, у своєму звіті Міжнародна місія спостереження перерахувала епізоди, які «давали приводи для занепокоєння», що стало підставою для звернення Віктора Ющенка до Верховного Суду України [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Це міжнародне визнання фальсифікацій стало вирішальним фактором, який не дозволив владі ігнорувати народний протест.

Верховний Суд України, розглянувши скаргу Віктора Ющенка, 3 грудня 2004 року «ухвалив історичне рішення про невідповідність дій Центральної виборчої комісії чинному законодавству» та призначив повторне голосування другого туру виборів на 26 грудня 2004 року

[Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Це рішення стало юридичним оформленням перемоги протестного руху та безпрецедентним прикладом вирішення політичної кризи у країні через судову систему. Повторне голосування, що відбулося в умовах посиленого міжнародного контролю та значної громадської уваги, призвело до переконливої перемоги Віктора Ющенка, який отримав 51,99% голосів виборців [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Ця перемога стала апогеєм Помаранчевої революції, засвідчивши триумф демократії та волі народу.

Наслідки Помаранчевої революції були глибокими та багатограними, хоча й не завжди однозначними. По-перше, вона призвела до мирної зміни влади та обрання нового президента, що стало важливим прецедентом для пострадянського простору. По-друге, відбулася значна трансформація політичної системи. Хоча Леонід Кучма допустив переголосування другого туру в обмін на перехід до парламентсько-президентської форми правління, це рішення, прийняте Верховною Радою 8 грудня 2004 року, «значно зменшувало повноваження президента та розширювало можливості парламенту та уряду» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Це було спробою розбалансувати владну вертикаль та запобігти концентрації повноважень в одних руках.

Трансформація еліт після Помаранчевої революції була очевидною, проте не повною. Нові політичні сили, які прийшли до влади на хвилі

протесту, зіткнулися з викликами управління та внутрішніми розбіжностями. З'явилася нова політична номенклатура, яка, однак, не змогла повністю подолати системну корупцію та кланові інтереси. Дослідники зазначають, що «ілюзорне задоволення вимог протестної маси» призвело до «відкату протестних настроїв» у 2005 році [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 177.] Це свідчило про те, що революція змінила обличчя влади, але не повністю перебудувала її глибинні механізми. Старі елітні групи, хоча й були частково відсунуті від влади, зберегли значний вплив через фінансові та медійні ресурси, що ускладнювало проведення системних реформ.

Зовнішньополітичний вектор України після Помаранчевої революції отримав чітке проєвропейське спрямування. Нова влада проголосила курс на інтеграцію до Європейського Союзу та НАТО, що було важливим сигналом для міжнародної спільноти. Це змінило геополітичне становище України, виводячи її з-під одноосібного впливу Росії. Однак, внутрішні політичні чвари та непослідовність реформ значно уповільнювали процес євроінтеграції. Відсутність консолідованої позиції серед нових еліт та ідеологічні розбіжності заважали реалізації заявлених зовнішньополітичних цілей.

Вплив Помаранчевої революції на громадську участь був колосальним. Вона значно підвищила рівень політичної свідомості громадян, їхню готовність до активних дій та відчуття власної суб'єктності у політичному процесі. Протест продемонстрував силу самоорганізації та можливості мирного опору. Однак, після періоду ейфорії, наступив спад громадської активності. Соціологічні дослідження показували зниження рівня життя та економічного становища, що призвело до «посилення недовіри до демократичних інститутів та

зростання песимістичних настроїв» [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 172.] Це свідчило про те, що без реальних системних змін та подолання корупції, навіть наймасштабніші протести не можуть забезпечити сталого розвитку.

Розглядаючи Помаранчеву Революцію можна зазначити наступне. 2013–2014 роки стали безпрецедентним явищем у сучасній історії України, що глибоко переформатувало політичний ландшафт країни та її геополітичний вектор. На відміну від Помаранчевої революції 2004 року, яка була переважно мирним протестом проти фальсифікації виборів, Революція Гідності мала значно радикальніший характер, супроводжувалася силовим протистоянням та людськими жертвами, висуваючи на порядок денний системні вимоги щодо зміни державного устрою та боротьби з тотальною корупцією. Ця революція стала кульмінацією накопиченого суспільного невдоволення, що формувалося протягом десятиліття після попередніх протестів.

Генезис Революції Гідності слід розглядати у контексті розчарування після Помаранчевої революції та подальшого зміцнення авторитарних тенденцій. Після 2004 року, незважаючи на зміну влади та проголошення проєвропейського курсу, системні проблеми України, такі як корупція, клановість та олігархічний вплив, не були вирішені повністю. Це призвело до зростання песимістичних настроїв у суспільстві та відчуття «відкату» від демократичних здобутків [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 177.] Подальше правління Віктора Януковича, особливо після його обрання

президентом у 2010 році, характеризувалося посиленням авторитарних методів управління, узурпацією влади, «централізацією ресурсів в руках так званої "сім'ї" та системною корупцією, яка проникла в усі сфери державного життя» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.]

Безпосередніми причиною, що спровокувала Революцію Гідності, стало рішення Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року «про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Це рішення було сприйнято значною частиною українського суспільства як зрада національних інтересів, відмова від європейського майбутнього та крок у бік посилення залежності від Російської Федерації. Проте, як зазначають дослідники, хоча відмова від євроінтеграції була каталізатором, протест швидко переріс у «широкомасштабний антивладний, протисистемний рух», спрямований проти корупції, соціальної нерівності та свавілля правоохоронних органів [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Накопичене невдоволення знайшло вихід у цьому зовнішньополітичному рішенні.

Початковий етап Революції Гідності розпочався як мирний студентський протест 24 листопада 2013 року на Майдані Незалежності у Києві. Студенти вимагали відновлення курсу на євроінтеграцію, демонструючи свої проєвропейські прагнення. Однак, у ніч з 29 на 30 листопада 2013 року, жорстокий розгін мирних демонстрантів

спецпідрозділом МВС України «Беркут» «став переломним моментом, що змінив характер протесту» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Цей акт брутального насильства обурив громадськість та спровокував масову мобілізацію. Вже 1 грудня 2013 року на Народне віче на Майдан Незалежності вийшли сотні тисяч, а за деякими оцінками – близько мільйона українців, що стало «свідченням небувалого єднання суспільства проти свавілля влади» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.]

Перебіг Революції Гідності був значно драматичнішим, ніж Помаранчевої революції. Протягом кількох місяців Майдан Незалежності перетворився на фортецю, що функціонувала як автономний осередок опору. Протестувальники створили розгалужену систему самоорганізації: загони самооборони, медичні пункти, польові кухні, інформаційні центри, сцени для виступів та дебатів. Це свідчило про безпрецедентний рівень громадянської свідомості та згуртованості. Як зазначає Воробйова, «протестний рух не отримує своєї масової мобілізаційної реалізації» без єдиного фронту, проте в Революції Гідності цей фронт формувався не лише навколо політичних лідерів, а й через самоорганізацію широких верств населення, об'єднаних спільним невдоволенням [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 173.]

Вимоги протестувальників значно розширилися від початкової євроінтеграції до відставки Президента Януковича та уряду, докорінної

боротьби з корупцією, покарання винних у розгоні Майдану, а також системних змін у судовій та правоохоронній системі. Кульмінацією конфронтації стали події січня-лютого 2014 року, зокрема прийняття «диктаторських законів» 16 січня 2014 року, що «значно розширювали повноваження силових структур і обмежували права громадян» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Це спровокувало масштабні сутички на вулиці Грушевського, які переросли у збройне протистояння.

Найтрагічнішим етапом Революції Гідності стали події 18–20 лютого 2014 року, коли відбулися масові розстріли протестувальників у центрі Києва. Загибель понад ста осіб, відомих як «Небесна Сотня», стала символом жертвності та незламності духу українського народу. Ці події остаточно підірвали легітимність влади Януковича в очах як українського суспільства, так і міжнародної спільноти.

Міжнародна реакція на Революцію Гідності була складною. На відміну від 2004 року, де міжнародне спостереження за виборами відіграло вирішальну роль, у 2013–2014 роках акцент змістився на заклики до припинення насильства та політичного діалогу. Міжнародні організації та західні країни висловлювали занепокоєння, запроваджували санкції проти представників режиму Януковича, але пряме втручання було обмеженим. Проте, політична підтримка з боку ЄС та США була відчутною, і це стало важливим фактором у забезпеченні тиску на владу. Перемовини між опозицією, владою та представниками ЄС 21 лютого 2014 року призвели до підписання «Угоди про врегулювання кризи в Україні», яка, однак, не була виконана, оскільки вже наступного дня Віктор Янукович залишив країну [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів

в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.]

Наслідки Революції Гідності були кардинальними та мали довгостроковий вплив на Україну. По-перше, вона призвела до повалення авторитарного режиму Віктора Януковича та його втечі з країни. Верховна Рада України «констатувала факт самоусунення президента та призначила Олександра Турчинова в.о. Президента», а також дострокові президентські вибори [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Це стало тріумфом громадянського суспільства, яке відстояло своє право на гідність та свободу.

По-друге, відбулася глибока трансформація еліт. На відміну від Помаранчевої революції, де зміни були радше косметичними, Революція Гідності запустила процес значного оновлення політичного класу. Хоча повного очищення не відбулося, значна частина старих еліт була відсунута від влади, а на їх місце прийшли нові обличчя, часто з активним громадянським бекграундом. Цей процес, хоча й тривалий та складний, був спрямований на децентралізацію влади та посилення ролі громадянського суспільства у контролі над державними інститутами. Відновлення дії Конституції 2004 року, що передбачала парламентсько-президентську форму правління, було важливим кроком до балансу гілок влади.

По-третє, Революція Гідності остаточно затвердила європейський та євроатлантичний вектор зовнішньої політики України. Відмова від підписання Угоди про асоціацію, що стала причиною протестів, була переглянута, і Україна продовжила курс на інтеграцію з ЄС. Цей вибір був остаточним і безповоротним, що мало колосальні геополітичні наслідки. Російська Федерація, не погоджуючись із цим вибором України,

розгорнула агресію, що призвела до анексії Криму та початку війни на Донбасі. Ці події, хоча й трагічні, лише посилили рішучість українців інтегруватися у західні структури та зміцнювати свою національну ідентичність.

По-четверте, Революція Гідності значно підвищила рівень національної самоідентифікації та громадянської солідарності. Вона консолідувала українське суспільство навколо цінностей свободи, гідності та незалежності. Як зазначають дослідники, «протест проти відмови від Асоціації з ЄС, це широкомасштабний антивладний, протисистемний рух, що об'єднав у собі великі верстви громадян» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Це було явище, значно більше, ніж просто протест; це було переосмислення державності та суспільної самоідентифікації.

Порівняно з Помаранчевою революцією, Революція Гідності була більш радикальною у своїх методах та глибшою у своїх наслідках. Якщо у 2004 році суспільство, за словами Воробйової, переживало «підйом» протестних настроїв, що був досить короткочасним [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 177], то у 2013–2014 роках це був «вибух невдоволення владою, прояву громадянської активності та свободи», який привів систему до «біфуркаційної точки» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Трансформація еліт у 2014 році була значно більш примусовою та докорінною, ніж у 2004 році, де багато представників

старої системи залишилися на своїх позиціях. Зовнішньополітичний вектор після Революції Гідності став незворотним, що суттєво відрізняється від певних коливань після Помаранчевої революції.

Підсумовуючи аналіз загальнонаціональних протестів в Україні, зокрема Помаранчевої революції 2004 року та Революції Гідності 2013–2014 років, можна стверджувати, що ці події стали визначальними етапами у становленні сучасної української державності, її демократизації та формуванні національної самоідентичності. Ці революції, хоч і відрізнялися за своїми причинами, динамікою та наслідками, спільно продемонстрували високий рівень громадянської свідомості та незворотну трансформацію українського суспільства. Обидві революції були відповіддю на системні виклики: фальсифікацію виборів, тотальну корупцію та авторитарні тенденції в управлінні державою. Вони стали яскравим проявом політичного протесту як життєво важливої форми громадської участі, коли громадяни мобілізуються для відстоювання своїх фундаментальних прав та свобод. Помаранчева революція, що виникла як мирний спротив проти виборчих маніпуляцій, довела здатність суспільства до мирної зміни влади та заклала основи для проєвропейського вектора розвитку. Вона «підкреслила значення міжнародного спостереження та судових інститутів у врегулюванні політичних криз» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Порівнюючи ці дві події, очевидно, що Революція Гідності стала логічним продовженням і поглибленням уроків Помаранчевої революції. Якщо у 2004 році суспільство, хоча й досягло зміни влади, проте згодом зіткнулося з «відкатом протестних настроїв» [Воробйова Л., Вплив протестних рухів на трансформацію політичних режимів (на прикладі України), Наукові записки Інституту політичних і

етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, Вип. 3–4, с. 177.]

Таким чином, загальнонаціональних протестних рухів в Україні, можна стверджувати, що Помаранчева революція (2004) та Революція Гідності (2013–2014) стали не просто реактивними відповідями на дії влади, а вузловими етапами еволюції української політичної нації та становлення громадянського суспільства. Дослідження доводить, що феномен «Майдану» трансформувався з інструменту електорального захисту в інститут прямого народовладдя, здатний змінювати геополітичний вектор та конституційний лад держави.

Порівняльний аналіз двох революцій виявив фундаментальну зміну в природі суспільного договору. Якщо події 2004 року відбувалися в парадигмі «змагального авторитаризму» і мали на меті відновлення порушених електоральних процедур мирним шляхом (через тиск на інститути та судові рішення), то Революція Гідності носила екзистенційний характер. Вона стала відповіддю на спробу узурпації влади та цивілізаційного розвороту, що зумовило радикалізацію методів спротиву, жертвність учасників та остаточний демонтаж пострадянської моделі управління.

Визначено, що ключовим фактором успіху обох рухів стала здатність українського суспільства до високого рівня самоорганізації та горизонтальної координації, яка компенсувала слабкість опозиційних політичних структур. Водночас, досвід «відкату» демократичних досягнень у міжреволюційний період продемонстрував, що зміна персоналій у владі без глибинної трансформації інститутів (судів, правоохоронних органів) не гарантує незворотності реформ.

Таким чином, загальнонаціональні протести в Україні виконали подвійну функцію: деструктивну (руйнування авторитарних консолідацій) та конструктивну (формування нової ідентичності, заснованої на

цінностях свободи та європейського вибору). Вони заклали основу для сприйняття політичного протесту як легітимного, дієвого та, в критичні моменти, безальтернативного механізму захисту державного суверенітету та конституційних прав громадян.

2.2. Локальні протести як вияв незгоди з рішеннями місцевої влади

Політичний протест є невід'ємною та багатогранною формою громадської участі, яка суттєво впливає на політичний ландшафт країни та динаміку взаємодії між суспільством і владою. «Політичний протест є видом політичної участі, що виражається у негативному ставленні до політичної системи в цілому або до її окремих елементів, норм, цінностей у відкритій, демонстративній формі» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 72.] Таке вираження незгоди часто постає на ґрунті неефективної реалізації політичною структурою своїх функцій та завдань, а також неспроможності влади адекватно реагувати на суспільні виклики.

Історичний досвід України на початку ХХІ століття яскраво демонструє, як складні процеси національного державотворення викликали до життя масштабні протестні рухи. Ці рухи, що були нехарактерними для радянської доби, «стали ключовими факторами формування сучасної політичної культури країни» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 72.] У вітчизняній політичній науці проблематика політичного протесту активно досліджується в контексті масових громадських рухів, політичної участі та боротьби. Це підкреслює актуальність теми, особливо для

України, де політичні протести загальнонаціонального рівня стали об'єктивною реальністю.

Загальнонаціональні політичні протести, такі як Помаранчева революція 2004 року та Революція Гідності 2013–2014 років, є ключовими прикладами мобілізації українського суспільства у відповідь на глибоке невдоволення. Ці події були викликані масовим обуренням громадян з приводу фальсифікації виборів та системної корупції, що підривала довіру до державних інституцій. Помаранчева революція стала відповіддю на маніпуляції під час президентських виборів, а Революція Гідності – на відмову від європейського курсу та жорстоке придушення мирних протестів. Обидві революції мали значний вплив на політичний розвиток країни, призвели до зміни влади та кардинально змінили вектор зовнішньої політики, продемонструвавши здатність українського суспільства до самоорганізації та відстоювання своїх прав і свобод. Вони стали визначальними віхами у формуванні протестної культури, «показавши ефективність колективних дій у досягненні політичних цілей» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.]

Досвід цих загальнонаціональних протестів створив важливий прецедент та сформував певну модель поведінки для громадян, які прагнуть висловити свою незгоду. Успіх Майданів, незважаючи на трагічні події 2014 року, зафіксував у свідомості значної частини суспільства результативність та ефективність такої форми політичної боротьби як «найбільш дієву форму реального тиску на політичну владу» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.] Ці події підкреслили, що українське суспільство, пройшовши через випробування, розвинуло унікальні форми державного

устрою та правління, а також «моделі протестної участі та поведінки, що відповідали його культурному простору та суспільному життю» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.]

Перехід від загальнонаціонального до локального рівня протестної активності є природним продовженням цих процесів. Реформування державного управління, особливо децентралізація, значно вплинула на динаміку політичного протесту. Воно не лише збільшило канали офіційного впливу на владні інститути на всіх рівнях, але й «перенесло можливість активних політичних протестних дій із звичного центрального на регіональний рівень» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 74.] Це означає, що громадяни стали активніше взаємодіяти з місцевою владою, а невдоволення її рішеннями частіше виливається у локальні протести. Таким чином, децентралізація, що мала на меті наблизити владу до народу, водночас створила нові точки напруги та можливості для вираження незгоди на місцях.

Локальні протести виникають як прямий вияв незгоди з рішеннями місцевої влади, які безпосередньо стосуються життя громад. Причини таких протестів можуть бути різноманітними: від соціальної нерівності та несправедливості до конкретних рішень у галузі містобудування, екології, розподілу ресурсів або якості комунальних послуг. У випадку України, де реформування державного управління та місцевого самоврядування ще не досягло досконалості, «зберігаються об'єктивні умови для соціальної та політичної напруги, що виявляється у різних формах протесту» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 74.]

Ці протести часто мотивуються суб'єктивними факторами, які можуть бути пов'язані з низькою ефективністю реалізації функцій місцевою владою, відсутністю прозорості у прийнятті рішень або корупцією на місцях. Зазвичай, локальні протести приймають форми мітингів, демонстрацій, пікетів, а іноді й більш радикальних дій, якщо інші канали комунікації виявляються неефективними. Досвід національних протестів, де була продемонстрована сила самоорганізації та колективних дій, слугує певним орієнтиром для локальних активістів, надихаючи їх на відстоювання своїх інтересів. Проте, важливо зазначити, що хоча масова участь у національних протестах досягла своїх цілей, вона не завжди призводила до формування значних змін у політичній свідомості більшості українців щодо активної участі в політиці за межами «виборчого обов'язку» або «виходу на Майдан» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.] Це створює певні виклики для стабільності та ефективності локальних протестних рухів.

Помаранчева революція 2004 року стала переломним моментом у новітній історії України, що засвідчив значний рівень громадянської мобілізації та формування унікальної протестної культури. Ця подія, хоч і була загальнонаціональною за масштабом, мала глибокі наслідки для розуміння та прояву політичного протесту на всіх рівнях, включаючи локальні вияви незгоди з владою. Вона стала першим прикладом масового, мирного та успішного відстоювання своїх прав українським суспільством після здобуття незалежності.

Мертон та Руїнсіман, пояснює формування протестного потенціалу через «суб'єктивне почуття невдоволення у відношенні до свого справжнього», коли індивід або група усвідомлює невідповідність між тим, що є, і тим, що, на їхню думку, має бути, і порівнює своє становище з іншими, хто володіє бажаним об'єктом чи станом [Трач Ю. В., Політичний

протест у контексті демократизації українського суспільства, Гілея: науковий вісник, 2015, Вип. 93, с. 135.] У цьому випадку «об'єктом» була чесна та справедлива влада, право на вільний вибір, яке, на думку мільйонів громадян, було цинічно порушене. Невідповідність між очікуваною демократичною процедурою виборів та фактичними маніпуляціями створила відчуття глибокої несправедливості та невдоволення, що стало рушійною силою протесту.

Наростання протестного потенціалу підсилювалося такими факторами, як «невдоволення діяльністю органів влади, нездатність системи представництва каналізувати соціальні інтереси та невдоволення» [Трач Ю. В., Політичний протест у контексті демократизації українського суспільства, Гілея: науковий вісник, 2015, Вип. 93, с. 136.] Визнання Центральною виборчою комісією результатів другого туру президентських виборів, в яких переможцем було оголошено Віктора Януковича, незважаючи на численні свідчення про фальсифікації, викликало гостру реакцію. Міжнародна місія зі спостереження за виборами також вказала на численні «приводи для занепокоєння» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Це призвело до того, що Віктор Ющенко, за підтримки своєї довіреної особи М. Катеринчука, звернувся до Верховного Суду України з позовом про оскарження результатів.

Паралельно з судовими процесами, 22 листопада 2004 року на Майдані Незалежності у Києві «розпочався масовий, безстроковий протест» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Цей протест, який згодом отримав назву Помаранчевої революції, був

відзначений високим рівнем громадянської мобілізації та самоорганізації. Сотні тисяч людей з усієї України приїхали до столиці, щоб висловити свою незгоду з фальсифікаціями та вимагати переголосування другого туру виборів. Це була колективна дія, спрямована на зміну виконавчої влади та державної політики, що відповідає визначенню політичного протесту, наданому Дж. Дженкінсом та Б. Кландермансом: «колективна дія, спрямована на зміну виконавчої влади та державної політики» [Трач Ю. В., Політичний протест у контексті демократизації українського суспільства, Гілея: науковий вісник, 2015, Вип. 93, с. 132.]

Ключовими формами протестної поведінки під час Помаранчевої революції були мирні мітинги, демонстрації, пікетування та створення наметового містечка на Майдані Незалежності. Ці дії, хоч і були масовими та позасистемними, переважно носили конвенційний характер, тобто «відповідали загальноприйнятим зразкам політичної поведінки» [Трач Ю. В., Політичний протест у контексті демократизації українського суспільства, Гілея: науковий вісник, 2015, Вип. 93, с. 133.] Незважаючи на потенційну загрозу насильства, протест залишався мирним, що підкреслювало його моральну силу та прагнення до демократичних змін. Ступінь активності протесту був надзвичайно високим, демонструючи готовність громадян до активної участі в політичному процесі.

Результатом Помаранчевої революції стало «історичне рішення Верховного Суду України від 3 грудня 2004 року, який визнав неправомірними дії Центральної виборчої комісії та призначив повторне голосування другого туру виборів» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 111.] Це рішення стало свідченням того, що тиск з боку народу та інституціоналізація протесту (через звернення до суду) можуть

призвести до досягнення цілей. Повторне голосування 26 грудня 2004 року принесло перемогу Віктору Ющенку.

Вплив Помаранчевої революції на подальший розвиток політичного протесту в Україні неможливо переоцінити. Вона:

Сформувала прецедент успішного мирного протесту: Показала, що громадянська мобілізація та тиск знизу можуть призвести до реальних змін у владі та політиці. Цей досвід став важливим уроком для подальших поколінь активістів та джерелом натхнення.

Підсилила відчуття суб'єктності громадян: Люди відчули, що їхня думка має значення, і що вони можуть впливати на політичні процеси. Це сприяло формуванню більш активного громадянського суспільства.

Сприяла інституціоналізації протесту: Хоча протест був стихійним, він мав чіткі вимоги та структури, що дозволило вести переговори з владою та досягати результатів. Це підтверджує думку Г. Зеленька про важливість інституціоналізації для ефективності протестних рухів [Трач Ю. В., Політичний протест у контексті демократизації українського суспільства, Гілея: науковий вісник, 2015, Вип. 93, с. 133.]

Створила колективну пам'ять та символіку: Майдан Незалежності став символом боротьби за свободу та демократію, а помаранчевий колір – ознакою протесту. Ці символи згодом використовувалися у інших протестних акціях, включаючи локальні.

Підготувала ґрунт для подальших протестів: Досвід Помаранчевої революції, її успіх та усвідомлення можливості впливу на владу, заклали основу для подальших протестних хвиль, зокрема Революції Гідності, а також, опосередковано, і для локальних протестів. Громадяни, які брали участь у національних протестах або спостерігали за ними, отримали досвід організації, координації та відстоювання своїх прав, що згодом могло бути використано і на місцевому рівні.

Основною каталізуючою причиною Революції Гідності стало раптове призупинення Кабінетом Міністрів України підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом 21 листопада 2013 року [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Це рішення викликало масове невдоволення, яке швидко переросло з протесту проти зміни зовнішньополітичного курсу в масштабний рух проти корупції, соціальної нерівності, свавілля правоохоронних органів та узурпації влади. Відносна депривація знову виступила рушійною силою, оскільки громадяни відчували позбавлення права на бажаний європейський вектор розвитку, який сприймався як шлях до кращого життя, справедливості та дотримання верховенства права. Надія на європейські цінності, що була реальною та досяжною, раптово зникла через політичне рішення, що породило глибоке почуття обману та несправедливості.

Початкова студентська акція протесту на Майдані Незалежності в Києві, що розпочалася 24 листопада 2013 року, була мирною, проте жорстокий розгін її учасників спецпідрозділом «Беркут» у ніч на 30 листопада 2013 року «став переламним моментом» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Ці дії обурили громадськість та призвели до мобілізації значно ширших верств населення. Вже 1 грудня 2013 року на Майдан вийшов майже мільйон людей, що свідчило про перетворення студентської акції на загальнонаціональний «Народний віче» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Це підтверджує, що в умовах, коли традиційні канали політичної участі

стають неефективними, або коли влада не реагує на мирні вимоги, «громадяни вдаються до активних форм протесту, посилюючи свою впевненість в їхній ефективності» [Трач Ю. В., Політичний протест у контексті демократизації українського суспільства, Гілея: науковий вісник, 2015, Вип. 93, с. 136.]

Протягом наступних місяців вимоги Майдану значно розширилися. Протест переріс у масштабну боротьбу за зміну влади, відставку уряду та президента, а також за притягнення до відповідальності винних у злочинах проти активістів. «Закони 16 січня» 2014 року, які суттєво обмежували громадянські свободи та розширювали повноваження силових структур, лише посилили протистояння, призвівши до відкритих сутичок на вулиці Грушевського та подальшої ескалації конфлікту [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.]

Форми протестної поведінки під час Революції Гідності були різноманітними: від мирних мітингів, демонстрацій, пікетів та створення наметового містечка до більш радикальних, неконвенційних дій, таких як барикади, протистояння з правоохоронними органами та навіть елементи самооборони. У цьому контексті Революція Гідності продемонструвала перехід від переважно конвенційних форм Помаранчевої революції до більш гібридних, що включали як легітимні, так і екстремістські форми вияву незгоди, коли влада ігнорувала мирні вимоги [Левенець Ю. А. (ред.), Політична енциклопедія, Київ, Парламентське видавництво, 2011, с. 611.] «Наявність стратегії у виборі форм поведінки, об'єкта критики та власних цілей була очевидною, навіть попри експресивність протесту» [Трач Ю. В., Політичний протест у контексті демократизації українського суспільства, Гілея: науковий вісник, 2015, Вип. 93, с. 132.] Кульмінацією стало жорстоке протистояння в середині лютого 2014 року, що призвело

до численних жертв серед протестувальників, яких назвали Небесною Сотнею.

Результатом Революції Гідності стало «фактичне самоусунення Віктора Януковича від влади та його втеча з країни, призначення тимчасового керівництва державою та проведення дострокових президентських виборів» [Сапицька О. М., Золотар С. О., Особливості політичних протестів в Україні: порівняльний аналіз, Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія, 2014, Вип. 11, с. 112.] Це була перемога громадянського суспільства, яка ціною надзвичайних зусиль і жертв відстояла свій вибір та підтвердила прагнення до демократичного розвитку.

Вплив Революції Гідності на подальші протестні рухи та формування протестної культури в Україні був колосальним: радикалізація протестної свідомості: Революція Гідності показала, що мирні методи можуть бути недостатніми перед обличчям авторитарних тенденцій, і громадяни готові до більш рішучих дій, включаючи самооборону та пряме протистояння, щоб захистити свої права та свободи.

Посилення самоорганізації та горизонтальних зв'язків: На Майдані виникли розгалужені структури самоорганізації, волонтерські рухи, медичні служби та інші ініціативи, що діяли на мережевих принципах. «Цей досвід став основою для подальшого розвитку громадянського суспільства та волонтерського руху, особливо після 2014 року» [Дмитренко М., Політичний протест як форма політичної участі, Вісник Львівського університету: Серія філософсько-політологічні студії, 2013, Вип. 3, с. 73.]

Створення нової колективної пам'яті та символіки: Майдан став не просто місцем, а символом незламності духу, гідності та боротьби за європейське майбутнє. Сформувався пантеон героїв, що загинули за Україну, що посилювало національну ідентичність.

Збільшення політичної компетентності громадян: Участь у Революції Гідності дозволила тисячам громадян набути досвіду політичної участі, організації, комунікації та протистояння, що підвищило їхню політичну компетентність та готовність до подальших дій.

Формування «нормальності» протесту: Для значної частини українського суспільства протестна активність перестала бути чимось винятковим, перетворившись на інструмент впливу на владу, коли інші канали виявляються неефективними. Це важливий фактор, що впливає на виникнення та характер локальних протестів. Досвід «Народного віче» та тривалого протистояння на Майдані показав, що «вимкнути» протест лише адміністративними методами складно, якщо він має широку суспільну підтримку.

Вплив на локальні протести: Уроки Революції Гідності, зокрема ефективність самоорганізації, важливість медійної підтримки (через політичний перформанс та флешмоби) та готовність до активного відстоювання своїх прав, безпосередньо вплинули на свідомість громадян на місцевому рівні. Це підвищило їхню готовність до організації та участі в локальних протестах, якщо рішення місцевої влади сприймаються як несправедливі або такими, що ігнорують інтереси громади. Досвід успішного національного протесту надав інструменти та натхнення для дій на місцях.

Отже, протести є індикатором якості зворотного зв'язку між громадами та органами місцевого самоврядування. Якщо загальнонаціональні революції (Майдани) вирішують питання геополітичного вектору та конституційного ладу, то локальні протести виконують функцію «низового контролю», фокусуючись на конкретних проблемах життєзабезпечення: незаконних забудовах, екологічних загрозах, тарифах чи свавіллі місцевих чиновників.

Встановлено, що реформа децентралізації в Україні суттєво змінила ландшафт протестної активності. Передача повноважень та ресурсів на місця призвела до зміщення фокусу громадської уваги з центру на регіони. Громадяни почали частіше використовувати інструменти прямої дії (пікети міськрад, перекриття доріг, громадські слухання) для впливу на розподіл бюджетних коштів та земельних ресурсів, що свідчить про зростання політичної компетентності на рівні територіальних громад.

Важливою тенденцією є феномен масштабування протесту: як показує досвід (наприклад, події у Врадіївці 2013 року), локальний конфлікт, викликаний кричущою несправедливістю, здатен швидко трансформуватися у загальнонаціональний рух, якщо центральна влада ігнорує проблему. Це підтверджує тезу про те, що в умовах слабких інституцій локальний протест виступає запобіжником соціального вибуху або ж його каталізатором.

Таким чином, локальні протести в Україні еволюціонували від спорадичних проявів невдоволення до системної практики захисту прав громади. Вони формують культуру відповідального громадянства «знизу», привчаючи владу до підзвітності, а громадян — до солідарності у вирішенні повсякденних проблем.

РОЗДІЛ 3. ПРОТЕСТИ В ГРУЗІЇ (2003, 2025 рр.)

3.1 Трояндова революція

Трояндова революція 2003 року в Грузії посідає виняткове місце в історії пострадянського простору як одна з перших "кольорових революцій", що продемонструвала можливість ненасильницької зміни авторитарного режиму. Ця подія стала не лише переломним моментом для самої Грузії, визначивши її подальший геополітичний вектор та внутрішньополітичний розвиток, але й запропонувала своєрідну "модель" для інших країн регіону, які прагнули демократичних перетворень. Її фундаментальне значення полягає у доведенні ефективності масового мирного протесту як форми громадської участі, здатної зумовити політичну трансформацію на національному рівні, закладаючи основи для ширшого дослідження феномену ненасильницьких політичних змін. Аналіз причин, динаміки, кульмінації та наслідків Трояндової революції дозволяє не лише поглибити розуміння грузинських політичних процесів, а й виявити універсальні та специфічні риси політичного протесту як інструменту демократизації.

Напередодні 2003 року Грузія перебувала у стані глибокої соціально-економічної та політичної кризи, що створювало сприятливе підґрунтя для масового невдоволення. Правління президента Едуарда Шеварднадзе, який очолив країну після розпаду СРСР, характеризувалося поєднанням нестабільної демократизації та зростаючого авторитаризму. Хоча Шеварднадзе відіграв ключову роль у збереженні грузинської державності після громадянської війни та сепаратистських конфліктів у Абхазії та Південній Осетії на початку 1990-х років, його адміністрація поступово втрачала легітимність в очах значної частини населення. Ключовими факторами, що підривали довіру до влади, була всеосяжна корупція, що глибоко вкорінилася на всіх рівнях державного управління,

що призвело до неефективності державних інститутів, погіршення якості публічних послуг та відчуття безкарності еліт. Поряд з цим, економічна стагнація залишалася гострою проблемою: високий рівень безробіття, низькі зарплати, хронічні проблеми з енергопостачанням та масова бідність були щоденною реальністю для більшості громадян. Невдалі економічні реформи та відсутність реального розвитку створювали відчуття безнадійності. Крім того, незважаючи на формальний демократичний устрій, правління Шеварднадзе відзначалося посиленням авторитарних тенденцій, що проявлялося в обмеженні свободи ЗМІ, маніпуляціях виборчим процесом та корумпованій судовій системі.

На цьому тлі поступово консолідувалися опозиційні сили, очолювані молодими політиками, які раніше були соратниками Шеварднадзе, але згодом розчарувалися в його правлінні. Серед них виділялися Міхеїл Саакашвілі, Зураб Жванія та Ніно Бурджанадзе, які очолили різні політичні партії та блоки, об'єднані спільною метою зміни режиму. Особливу роль відіграли молодіжні рухи, насамперед "Кмара" (груз. "Досить!"), заснована у 2003 році. Натхненні досвідом сербської "Отпор!", активісти "Кмара" застосовували ненасильницькі методи протесту, проводили навчання з громадянського спротиву та стали ефективним інструментом мобілізації молоді (Mitchell, 2012). Їхня креативність, відсутність страху перед владою та широке використання символіки сприяли зміцненню антиурядових настроїв у суспільстві.

Парламентські вибори, що відбулися 2 листопада 2003 року, стали безпосереднім каталізатором Трояндової революції. Хоча суспільне невдоволення вже сягнуло критичної точки, саме ці вибори перетворили латентний протест на відкрите протистояння. Виборча кампанія супроводжувалася численними порушеннями, залякуваннями та адміністративним тиском на опозицію та виборців, проте масштаби фальсифікацій, виявлені під час голосування та підрахунку голосів,

перевершили найгірші очікування (Freedom House, 2004). Міжнародні спостерігачі, місцеві неурядові організації та незалежні ЗМІ зафіксували численні та системні порушення, включаючи "каруселі", вкидання бюлетенів, використання адміністративного ресурсу, зміни у протоколах та перешкоджання роботі спостерігачів. Особливо обурливим стало заниження результатів опозиційних партій та завищення показників провладних блоків.

Центральна виборча комісія (ЦВК) публікувала попередні результати, які значно відрізнялися від даних екзит-полів та паралельних підрахунків голосів, проведених неурядовими організаціями та опозицією. Наприклад, дослідження Міжнародного товариства за справедливі вибори та демократію (ISFED) показали, що блок Шеварднадзе "За нову Грузію" набрав близько 19%, тоді як опозиційні "Національний рух" Міхеїла Саакашвілі та "Бурджанадзе-Демократи" Зураб Жванії разом отримували значно більше (Freedom House, 2004). Ці розбіжності були настільки значними, що викликали обурення не лише серед опозиції, а й у широких верствах населення. Порушення на виборах були засуджені міжнародними організаціями, такими як ОБСЄ та Рада Європи, що надало легітимності вимогам опозиції та підсилило тиск на владу. Саме ці фальсифікації стали точкою неповернення, об'єднавши розрізнені опозиційні сили навколо спільної мети – визнання виборів недійсними та відставки президента. Таким чином, вибори, що мали бути інструментом демократичного волевиявлення, перетворилися на символ зневаги до прав громадян та остаточної дискредитації правлячого режиму.

Після оголошення сфальсифікованих результатів виборів, масові протести стали центральною рушійною силою Трояндової революції, продемонструвавши надзвичайну здатність громадянського суспільства до мобілізації та ненасильницького спротиву. Головним епіцентром протестів стала площа Свободи в Тбілісі, де щодня збиралися тисячі людей,

перетворюючи мітинг біля будівлі парламенту на проспекті Руставелі на постійне явище. Символом революції обрали троянди – демонстранти несли їх у руках, символізуючи мирний характер протесту та відсутність агресії проти влади. Цей образ швидко поширився через медіа та став впізнаваним у всьому світі.

Активісти застосовували широкий спектр ненасильницьких тактик. Це були не лише масові мітинги та демонстрації, які підтримували високий градус напруги та демонстрували чисельність опозиції, а й "живі ланцюги" та пікети, що блокували адміністративні будівлі та вулиці, чинячи тиск на державні органи. Молодіжний рух "Кмара", запозичивши методи сербської "Отпор!", активно використовував креативні та часто гумористичні студентські акції та перформанси, які привертали увагу та мобілізували молодь, роблячи протест "модним" та "доступним" (Mitchell, 2012). Опозиція також активно використовувала незалежні ЗМІ, а також нові медіа-платформи для поширення інформації про фальсифікації та хід протестів, ефективно нейтралізуючи пропаганду державної телевізії.

Мобілізація громадян відбувалася завдяки кільком ключовим механізмам. Харизматичні опозиційні лідери, такі як Міхеїл Саакашвілі, Зураб Жванія та Ніно Бурджанадзе, відігравали вирішальну роль у координації та натхненні протестувальників, їхня здатність артикулювати вимоги та підтримувати моральний дух була критично важливою. Неурядові організації, зокрема ті, що займалися моніторингом виборів та захистом прав людини, надавали протестам легітимності, збирали докази фальсифікацій та допомагали в організації мобілізації. Незалежні телеканали та газети, на кшталт телекомпанії "Руставі-2", відіграли надзвичайно важливу роль у висвітленні подій, показуючи реальну картину фальсифікацій та масштаби протестів, таким чином долаючи інформаційну блокаду та мобілізуючи населення. Крім того, присутність міжнародних спостерігачів, заяви західних урядів та міжнародних

організацій (наприклад, Фонду Сороса) надавали моральну та частково фінансову підтримку протестному руху, ускладнюючи для Шеварднадзе застосування силових методів. Масштаби протестів постійно зростали, демонструючи наполегливість та рішучість громадянського суспільства домогтися змін.

Кульмінація Трояндової революції припала на 22-23 листопада 2003 року, ставши яскравим прикладом того, як ненасильницький тиск може призвести до мирної передачі влади. 22 листопада відбувалося перше засідання новообраного парламенту Грузії, яке Шеварднадзе урочисто відкривав. Однак, у той час як президент виступав з промовою, лідери опозиції, Міхеїл Саакашвілі на чолі, разом з тисячами протестувальників увірвалися до будівлі парламенту. Саакашвілі з трояндою в руках перервав виступ Шеварднадзе, що символізувало не лише непокору, а й рішучість народу взяти владу у свої руки. Це було демонстративне, але ненасильницьке захоплення, яке шокувало як владу, так і міжнародне співтовариство. Шеварднадзе був змушений поспішно залишити будівлю в оточенні охорони, щоб уникнути прямого зіткнення, що свідчило про безпрецедентну кризу легітимності його режиму.

Протягом дня 22 листопада та в ніч на 23 листопада в Тбілісі панувала надзвичайно напружена атмосфера, адже лідерів опозиції підтримували десятки тисяч людей на вулицях. За посередництва міністра закордонних справ Росії Ігоря Іванова, який терміново прибув до Тбілісі, відбулися переговори між Шеварднадзе та лідерами опозиції. Під тиском протестувальників, міжнародного співтовариства та усвідомлюючи неможливість застосування сили без ризику громадянської війни, Едуард Шеварднадзе 23 листопада 2003 року оголосив про свою відставку. Він заявив, що прагне уникнути кровопролиття та подальшого загострення громадянського конфлікту, що стало кульмінацією революції та завершенням його 11-річного правління. Відставка Шеварднадзе

ознаменувала мирну та безкровну передачу влади. Тимчасовим президентом стала Ніно Бурджанадзе, а незабаром були призначені нові президентські вибори, на яких у січні 2004 року з величезною перевагою переміг Міхеїл Саакашвілі. Цей епізод став переконливим доказом ефективності ненасильницьких методів, коли чисельність та рішучість протестувальників, поєднані з єдністю опозиції та міжнародним тиском, переважили здатність авторитарного режиму до опору та зовнішню політику Грузії, суттєво змінивши її траєкторію розвитку. Прихід до влади Михайла Саакашвілі та його команди започаткував період радикальних реформ, спрямованих на подолання спадщини минулого та побудову сучасної європейської держави. Одним із найбільших досягнень стало майже повне викорінення дрібної побутової корупції, що було досягнуто завдяки всеосяжній реформі поліції. Це включало звільнення всього старого складу та набір нових, добре оплачуваних і навчених співробітників, а також ліквідацію дорожньої поліції, відомої своєю корумпованістю. Створено "Будинки юстиції", де громадяни могли швидко та без хабарів отримувати державні послуги, що значно підвищило довіру населення до державних інститутів. Уряд Саакашвілі також провів ліберальні економічні реформи, що включали дерегуляцію бізнесу, зниження податків, приватизацію та створення більш сприятливого інвестиційного клімату, що призвело до значного економічного зростання та покращення позицій Грузії у міжнародних рейтингах легкості ведення бізнесу. Було скорочено бюрократичний апарат, оптимізовано структуру міністерств, та розпочато рішучу боротьбу з організованою злочинністю, зокрема з "злочинами в законі", що призвело до значного зниження рівня злочинності.

Однак, ці реформи мали й дискусійні аспекти. Критики вказували на надмірну централізацію влади під керівництвом Саакашвілі, що створювало ризики для демократичних інститутів. Правозахисні

організації висловлювали занепокоєння щодо жорстокості правоохоронних органів, умов ув'язнення та порушень під час судових процесів, а радикальний характер реформ призвів до поглиблення політичної поляризації в грузинському суспільстві. Незважаючи на економічне зростання, проблеми бідності та нерівності залишалися актуальними, а переваги реформ розподілялися нерівномірно.

У зовнішній політиці Трояндова революція кардинально змінила вектор Грузії, позначивши її чітку прозахідну орієнтацію. Пріоритетом стало прагнення до інтеграції в євроатлантичні структури, насамперед до НАТО та Європейського Союзу. Грузія активно долучалася до програм співпраці, проводила реформи для наближення до європейських стандартів, розглядаючи це як гарантію суверенітету та безпеки країни. Зміцнення прозахідного курсу Грузії, однак, призвело до значного погіршення відносин із Росією, яка сприймала ці процеси як загрозу своїм геополітичним інтересам у регіоні. Напруга зростала, посилювалися торговельні та політичні конфлікти, що зрештою призвело до російсько-грузинської війни 2008 року. Уряд Саакашвілі також активно прагнув відновити контроль над Абхазією та Південною Осетією, що стало однією з ключових, але нереалізованих цілей його правління.

Трояндова революція швидко набула статусу "моделі" для інших пострадянських країн, що прагнули демократичних змін, започаткувавши феномен "кольорових революцій". Її успіх надихнув та вплинув на події в Україні та Киргизстані, хоча з різними результатами. Спільні риси з іншими "кольоровими революціями" були очевидними: у всіх випадках масові протести спалахували після президентських або парламентських виборів, результати яких були сфальсифіковані або визнані несправедливими. Всі ці рухи вирізнялися ненасильницьким характером та акцентом на мирному спротиві. Молодіжні організації, такі як "Кмара" в Грузії, "ПОРА!" в Україні, "КелКел" у Киргизстані, відігравали ключову

роль у мобілізації, комунікації та креативних акціях. Використання яскравих, легко впізнаваних символів (троянди, помаранчевий колір, тюльпани) для об'єднання та мобілізації також було спільною рисою, як і необхідність об'єднання розрізнених опозиційних сил навколо спільної мети. Крім того, підтримка західних демократій, НУО та незалежних ЗМІ була важливою для легітимізації протестів та тиску на владу.

Однак, існують також значні відмінності та обмеження цієї "моделі". У Грузії опозиція була відносно єдиною, тоді як в Україні, незважаючи на спільну мету під час революції, подальші політичні чвари між лідерами ослабили ефект Помаранчевої революції. У Киргизстані опозиція була ще більш роздробленою. Ключовим фактором у Грузії та Україні стало те, що силові структури (армія, поліція) відмовилися виконувати накази про застосування сили проти протестувальників, що було вирішальним для мирної передачі влади. У Киргизстані ця ситуація була менш контрольованою, і революція мала більш хаотичний характер. Геополітичний контекст, зокрема вплив Росії, був більш відчутним в Україні та Киргизстані, що ускладнювало досягнення цілей "кольорових революцій".

Наслідки та стабільність після революцій також відрізнялися. Хоча Трояндова революція призвела до значних реформ, довгострокова стабільність та демократичний розвиток виявилися складним і багатогранним процесом, що підтвердилося подальшими кризами та зміною влади у Грузії. В Україні та Киргизстані наслідки революцій також були неоднозначними. Трояндова революція показала, що мирний протест може бути ефективним інструментом зміни влади, але вона також виявила обмеження: успішна зміна режиму не гарантує автоматично стабільної та повноцінної демократії. Для цього потрібні подальші системні реформи, консолідація демократичних інститутів та формування зрілого громадянського суспільства, здатного контролювати владу та запобігати

новим авторитарним тенденціям. Залежність від харизматичних лідерів та зовнішньої підтримки також є потенційними слабкостями "моделі".

Трояндова революція 2003 року в Грузії стала знаковою подією, що назавжди змінила політичний ландшафт країни та вплинула на весь пострадянський простір. Вона є яскравим прикладом успішної ненасильницької політичної трансформації, спричиненої глибоким суспільним невдоволенням корупцією, економічним застоєм та авторитаризмом, а каталізованої масовими фальсифікаціями на парламентських виборах. Центральна роль у революції належить масовим протестам, креативним тактикам ненасильницького спротиву, організованому громадянському суспільству (особливо молодіжним рухам), консолідованій опозиції та підтримці незалежних ЗМІ й міжнародної спільноти. Кульмінація у вигляді мирного захоплення парламенту та подальшої відставки Едуарда Шеварднадзе продемонструвала силу об'єднаного громадянського опору.

Феномен «Трояндової революції» 2003 року в Грузії займає центральне місце в дискурсі пострадянських трансформацій, виступаючи не лише хронологічним початком серії так званих «кольорових революцій», але й емпіричним базисом для теоретизування щодо можливостей демократизації гібридних режимів через вуличну мобілізацію. Також для повного розуміння подій листопада 2003 року слід звернутися до різних думок науковців. У науковій літературі, присвяченій Грузії початку 2000-х років, домінує консенсус щодо характеристики режиму Едуарда Шеварднадзе як класичного прикладу «неспроможної держави» (failed state). Як зазначає провідний дослідник грузинської політики Стівен Джонс, напередодні революції грузинська держава фактично втратила монополію на легітимне насильство та здатність виконувати базові фіскальні та адміністративні функції [Jones, 2013, с. 115]. Корупція трансформувалася з дисфункції системи на її несучий

елемент: державні інституції функціонували не як бюрократичні механізми, а як вотчини для отримання ренти окремими кланово-олігархічними групами. Політолог Лінкольн Мітчелл слушно аргументує, що слабкість держави була не побічним ефектом, а свідомою стратегією виживання режиму, який балансував між інтересами різних груп впливу, не маючи ресурсів для централізації влади [Mitchell, 2008, с. 24].

Системна криза поглиблювалася економічною стагнацією та енергетичним колапсом. Відсутність стабільного електропостачання в Тбілісі та регіонах стала символом недієздатності влади, формуючи у населення відчуття повної безнадії. Соціологічні дані того періоду фіксували катастрофічне падіння довіри до державних інституцій, що створювало ідеальний ґрунт для протестної мобілізації. Гія Нодія, аналізуючи психологічний стан суспільства, вказує на феномен «відкладеного очікування»: грузинське суспільство, втомлене громадянськими конфліктами 1990-х, довго толерувало режим Шеварднадзе як гаранта хиткої стабільності, проте до 2003 року цей «соціальний контракт» було вичерпано [Nodia, 2005, с. 41].

Парламентські вибори 2 листопада 2003 року стали каталізатором протесту не через раптове погіршення економічної ситуації, а через кричущу невідповідність між очікуваннями суспільства та діями влади. Відповідно до концепції «електорального авторитаризму», вибори в таких режимах слугують механізмом легітимації, проте груба фальсифікація результатів перетворила їх на тригер делегітимації. Влада, намагаючись забезпечити перемогу пропрезидентського блоку «За нову Грузію» та лояльної партії Аджарського лідера Аслана Абашидзе «Відродження», порушила негласні правила гри. Як зауважує Чарльз Фейрбенкс, революція стала можливою тому, що режим був достатньо ліберальним, щоб дозволити опозиції організуватися, але занадто слабким і

корумпованим, щоб ефективно придушити протест або провести вибори чесно [Fairbanks, 2004, с. 112].

В академічному середовищі триває дискусія щодо дефініції подій листопада 2003 року: чи була це революція у класичному розумінні, чи державний переворот. Критики терміну «революція» вказують на те, що зміна влади відбулася в межах існуючої еліти — лідери протесту Міхеїл Саакашвілі, Зураб Жванія та Ніно Бурджанадзе були вихідцями з партії Шеварднадзе «Союз громадян Грузії». Проте, більшість дослідників, зокрема Валері Банс та Шерон Волчик, схиляються до думки, що це була саме революційна трансформація, оскільки зміна еліт призвела до радикальної перебудови політичних інститутів та зміни суспільного договору, хоча й відбувалася з використанням електоральних механізмів [Bunce & Wolchik, 2011, с. 56].

Успіх Трояндової революції не був спонтанним вибухом народного гніву, а став результатом тривалої та системної підготовки, в якій ключову роль відіграли структури громадянського суспільства та незалежні медіа. На відміну від стихійних бунтів, протести 2003 року характеризувалися високим рівнем організації та стратегічного планування, що дозволяє розглядати їх крізь призму теорій ресурсної мобілізації. Особливе місце в цій архітектурі займали неурядові організації (НУО), такі як Асоціація молодих юристів Грузії (GYLA) та Інститут свободи. Ці інституції не лише забезпечували правовий супровід та моніторинг виборів, але й, за словами дослідниці Лаури Якоби, виконували функцію «інкубаторів» для нової політичної еліти, яка згодом прийшла до влади [Jakoby, 2007, с. 302].

Окремим феноменом стала діяльність молодіжного руху «Кмара!» («Досить!»), який адаптував досвід сербського руху «Отпор!» до грузинських реалій. Використовуючи методи ненасильницького спротиву, описані Джином Шарпом, активісти «Кмара!» змогли змінити дискурс політичної боротьби. Вони перенесли протистояння з площини

традиційної партійної полеміки в площину морально-етичного вибору між «минулим» та «майбутнім», використовуючи сатиру, графіті та вуличні перформанси. Це дозволило мобілізувати аполітичну молодь, яка раніше ігнорувала виборчий процес. Як зазначають українські дослідники пострадянських трансформацій, зокрема Г. Куц, технологічність дій «Кмара!» полягала у створенні мережевої структури без єдиного лідера, що ускладнювало репресії з боку влади [Куц, 2011, с. 88].

Вирішальну роль у координації протестів та формуванні порядку денного відіграв телеканал «Руставі-2». У контексті інформаційного вакууму та контролю держави над іншими медіа, «Руставі-2» функціонував не просто як джерело новин, а як політичний актор. Трансляція екзит-полів, проведених американською компанією Global Strategy Group, які показували перемогу опозиційного «Національного руху», стала тим фактологічним фундаментом, на якому базувалися звинувачення влади у фальсифікаціях. Дослідники медіа підкреслюють, що «Руставі-2» створив ефект присутності для всієї країни, транслюючи мітинги в прямому ефірі, що сприяло так званому «ефекту снігової кулі» у залученні нових учасників протесту з регіонів [Anable, 2006, с. 12].

Символічний капітал революції був майстерно сконструйований навколо ідеї ненасильства. Саме троянда, яку тримав у руках Саакашвілі під час входження до парламенту, стала найпотужнішим семіотичним знаком подій, протиставляючи крихкість та мирні наміри протестувальників озброєній силі держави. Ця символіка мала прагматичну мету: вона нейтралізувала можливість застосування сили з боку поліції та армії. Стратегія «братання» з силовиками, роздача їм квітів та води, була спрямована на руйнування бар'єру між владою та суспільством, що, зрештою, призвело до відмови силових структур захищати режим Шеварднадзе. Це підтверджує тезу теоретиків ненасильницького спротиву про те, що ключем до успіху є не фізична

перемога над опонентом, а підрих його «стовпів підтримки» [Sharp, 2005, с. 29].

Внутрішні наслідки революції були драматичними: запровадженням радикальних антикорупційних та економічних реформ, що значно покращили якість державного управління та сприяли економічному зростанню, хоча й мали свої дискусійні та критичні аспекти, пов'язані з централізацією влади та питаннями прав людини. У зовнішній політиці Грузія чітко обрала прозахідний вектор, прагнучи інтеграції до НАТО та ЄС, що, однак, загостило її відносини з Російською Федерацією. Трояндова революція, як "модель", стала джерелом натхнення для інших "кольорових революцій", виявивши спільні риси в механізмах мобілізації та ненасильницького спротиву. Водночас, вона підкреслила унікальність кожного випадку та уроки щодо важливості інституційної стійкості, політичного плюралізму та постійного демократичного розвитку після зміни режиму. Значення Трояндової революції полягає не лише в успішній зміні влади, а й у демонстрації потенціалу громадської участі та ненасильницького протесту як вирішальних факторів у прагненні до демократичних трансформацій у вразливих державах.

Тож, можна стверджувати, що революція в Грузії стала хрестоматійним прикладом успішної реалізації ненасильницького політичного протесту як інструменту демонтажу «неспроможної держави» (failed state). Дослідження засвідчило, що ключовою передумовою революції стала повна втрата легітимності режиму Е. Шеварднадзе на тлі глибокої корупції та інфраструктурного колапсу, а тригером — фальсифікація парламентських виборів, яка порушила негласний суспільний договір.

Специфікою грузинського протесту, на відміну від багатьох інших кейсів, стала висока роль інституціоналізованого громадянського суспільства (НУО) та незалежних медіа (телеканал «Руставі-2»), які діяли

не просто як спостерігачі, а як активні мобілізаційні агенти. Використання технологій ненасильницького спротиву (молодіжний рух «Кмара») дозволило трансформувати електоральне невдоволення у моральний імператив зміни системи, нейтралізувавши силовий апарат держави стратегією «братання».

Наслідки революції продемонстрували двоїсту природу протестної легітимації. З одного боку, прихід до влади команди М. Саакашвілі забезпечив безпрецедентний ривок у державотворенні: відновлення функціональності державних інститутів, ліквідацію побутової корупції та радикальну лібералізацію економіки. З іншого боку, революційна доцільність часто превалювала над процедурною демократією, що призвело до концентрації влади та ризиків нового авторитаризму.

Таким чином, досвід Грузії доводить, що політичний протест може бути ефективним механізмом «перезавантаження» державності та зміни геополітичного вектору. Водночас він підкреслює, що успішна революція є лише початком процесу демократизації, який потребує подальшої розбудови стійких інститутів стримувань і противаг, аби уникнути циклічності політичних криз.

3.2 Політичні протести 2024-2025 рр.

Демократична трансформація та стан громадянського суспільства є одними з найважливіших каталізаторів політичних протестів, формуючи як їхні підстави, так і характер. В Україні, яка з часів Помаранчевої революції 2004 року та Революції Гідності 2013-2014 років демонструє високий рівень громадської активності, протестні рухи 2024-2025 років часто корелювали з прагненням до зміцнення демократичних інститутів та боротьби з корупцією (Шевченко, 2024). Громадянське суспільство в Україні, загартоване у боротьбі за незалежність та реформи, виступало рушійною силою у відстоюванні європейських цінностей, протидії відкату

від демократичних перетворень та захисті національних інтересів, особливо в умовах триваючої війни. У 2024-2025 роках спостерігалися протести, спрямовані на забезпечення прозорості в урядових закупівлях, ефективності судової реформи та подолання впливу олігархів, що свідчило про зрілість та вимогливість громадськості до влади (Ковальчук, 2025). Водночас, у Грузії, де традиція вуличних протестів також є сильною, особливо після Революції троянд 2003 року, протести 2024-2025 років часто були відповіддю на спроби уряду обмежити громадянські свободи або відхилитися від прозахідного курсу. Наприклад, значні демонстрації проти законодавчих ініціатив, що могли б підірвати свободу слова чи незалежність неурядових організацій, підкреслювали активну роль грузинського громадянського суспільства в захисті демократичних завоювань (Джапарідзе, 2024, с. 78). У цьому сенсі, і Україна, і Грузія демонстрували, що навіть в умовах зовнішніх загроз, внутрішня вимога до демократичної підзвітності та прозорості залишається потужним джерелом мобілізації, хоча в Україні цей процес міг бути посилений контекстом національної єдності проти агресора, а в Грузії – занепокоєнням щодо внутрішньополітичного дрейфу.

Економічні чинники та соціальна нерівність традиційно виступають потужними джерелами громадського невдоволення, які здатні трансформуватися у широкомасштабні політичні протести. У 2024-2025 роках Україна, попри значну міжнародну фінансову допомогу, продовжувала стикатися з викликами, пов'язаними з відновленням економіки після повномасштабного вторгнення, інфляцією, зростанням цін та проблемою працевлаштування ветеранів. Ці фактори спричиняли локальні та регіональні протести, що були спрямовані проти низьких зарплат, затримок соціальних виплат, а також неефективності урядових програм підтримки населення. Нерівномірний розподіл ресурсів та доступу до економічних можливостей, що часто посилювався війною,

загострював соціальну напругу та підживлював невдоволення, яке інколи набувало політичного забарвлення, висуваючи вимоги до зміни економічного курсу або відставки відповідальних чиновників. Паралельно, у Грузії економічні проблеми також були значним фактором протестів. Незважаючи на стабільний, але не завжди інклюзивний економічний розвиток, країна стикалася з високим рівнем безробіття серед молоді, особливо у регіонах, та значною соціальною диференціацією. Протести 2024-2025 років у Грузії часто були спровоковані зростанням тарифів на комунальні послуги, низькими пенсіями, або незадоволенням відсутністю адекватних соціальних гарантій для вразливих верств населення. У порівнянні, якщо в Україні економічні протести були значною мірою опосередковані контекстом війни та відновлення, у Грузії вони частіше виникали на тлі загального незадоволення станом економіки та відсутністю перспектив для широких верств населення, що, втім, так само легко перетворювалося на вимоги політичного характеру.

Політичний протест, як одна з найдинамічніших форм громадської участі, відіграє критичну роль у процесах демократичної консолідації та трансформації постсоціалістичних суспільств. У контексті східноєвропейського регіону, особливо в країнах, що прагнуть до євроінтеграції та стикаються зі значними геополітичними викликами, вивчення протестних рухів набуває особливої актуальності. Цей розділ присвячений аналізу політичних протестів, що відбулися в Україні та Грузії протягом 2024-2025 років. Вибір цих двох держав обумовлений їхньою спільною траєкторією розвитку, що характеризується боротьбою за суверенітет, прагненням до членства в Європейському Союзі та НАТО, а також значним зовнішнім впливом, зокрема з боку Російської Федерації. Дослідження фокусуватиметься на причинах, формах, динаміці та наслідках цих протестів, висвітлюючи їхній вплив на внутрішню та зовнішню політику обох держав, а також їхнє значення для розуміння

ширших регіональних тенденцій. Метою аналізу є виявлення спільних рис та відмінностей у проявах політичного протесту, що дозволить краще зрозуміти механізми громадської мобілізації та взаємодії між державою та суспільством у перехідних демократіях.

Демократична трансформація та стан громадянського суспільства є одними з найважливіших каталізаторів політичних протестів, формуючи як їхні підстави, так і характер. В Україні, яка з часів Помаранчевої революції 2004 року та Революції Гідності 2013-2014 років демонструє високий рівень громадської активності, протестні рухи 2024-2025 років часто корелювали з прагненням до зміцнення демократичних інститутів та боротьби з корупцією (Шевченко, 2024). Громадянське суспільство в Україні, загартоване у боротьбі за незалежність та реформи, виступало рушійною силою у відстоюванні європейських цінностей, протидії відкату від демократичних перетворень та захисті національних інтересів, особливо в умовах триваючої війни. У 2024-2025 роках спостерігалися протести, спрямовані на забезпечення прозорості в урядових закупівлях, ефективності судової реформи та подолання впливу олігархів, що свідчило про зрілість та вимогливість громадськості до влади (Ковальчук, 2025). Так можна зазначити наступне: прикладом такої активності є мітинги у Дніпрі у 2024 році проти законопроекту про відповідальність за самовільне будівництво, що сприймалося як загроза правам громадян та можливість для корупції (Суспільне Дніпро, 2024а). Крім того, прагнення до ефективного та прозорого використання бюджетних коштів виявлялося у численних акціях руху "Гроші на ЗСУ", де громадяни вимагали перерозподілу місцевих бюджетів на користь потреб армії, як це було у Дніпрі у 2023 році, де суд навіть зобов'язав міськраду розглянути відповідну петицію (Суспільне Дніпро, 2023а). Ці протести підкреслюють не лише демократичні прагнення, а й здатність громадянського

суспільства до конкретних вимог та досягнення певних результатів через інституційні та вуличні механізми.

Водночас, у Грузії, де традиція вуличних протестів також є сильною, особливо після Революції троянд 2003 року, протести 2024-2025 років часто були відповіддю на спроби уряду обмежити громадянські свободи або відхилитися від прозахідного курсу. Наприклад, значні демонстрації проти законодавчих ініціатив, що могли б підірвати свободу слова чи незалежність неурядових організацій, підкреслювали активну роль грузинського громадянського суспільства в захисті демократичних завоювань (Джапарідзе, 2024, с. 78). У цьому сенсі, і Україна, і Грузія демонстрували, що навіть в умовах зовнішніх загроз, внутрішня вимога до демократичної підзвітності та прозорості залишається потужним джерелом мобілізації, хоча в Україні цей процес міг бути посилений контекстом національної єдності проти агресора, а в Грузії – занепокоєнням щодо внутрішньополітичного дрейфу.

Економічні чинники та соціальна нерівність традиційно виступають потужними джерелами громадського невдоволення, які здатні трансформуватися у широкомасштабні політичні протести. У 2024-2025 роках Україна, попри значну міжнародну фінансову допомогу, продовжувала стикатися з викликами, пов'язаними з відновленням економіки після повномасштабного вторгнення, інфляцією, зростанням цін та проблемою працевлаштування ветеранів. Ці фактори спричиняли локальні та регіональні протести, що були спрямовані проти низьких зарплат, затримок соціальних виплат, а також неефективності урядових програм підтримки населення (Іванов, 2024). Нерівномірний розподіл ресурсів та доступу до економічних можливостей, що часто посилювався війною, загострював соціальну напругу та підживлював невдоволення, яке інколи набувало політичного забарвлення, висуваючи вимоги до зміни економічного курсу або відставки відповідальних чиновників.

Ілюстрацією цього є повторювані протести, що виникали в українських містах, як, наприклад, у Дніпрі, де містяни, зокрема у рамках руху "Гроші на ЗСУ", висловлювали невдоволення пріоритетами місцевих бюджетів, вимагаючи спрямування коштів на оборону, а не на некритичні проєкти. Це свідчило про глибоке занепокоєння громадян щодо ефективності використання коштів та соціальної справедливості в умовах війни (Суспільне Дніпро, 2023б). Паралельно, у Грузії економічні проблеми також були значним фактором протестів. Незважаючи на стабільний, але не завжди інклюзивний економічний розвиток, країна стикалася з високим рівнем безробіття серед молоді, особливо у регіонах, та значною соціальною диференціацією. Протести 2024-2025 років у Грузії часто були спровоковані зростанням тарифів на комунальні послуги, низькими пенсіями, або незадоволенням відсутністю адекватних соціальних гарантій для вразливих верств населення (Petriashvili, 2025). У порівнянні, якщо в Україні економічні протести були значною мірою опосередковані контекстом війни та відновлення, у Грузії вони частіше виникали на тлі загального незадоволення станом економіки та відсутністю перспектив для широких верств населення, що, втім, так само легко перетворювалося на вимоги політичного характеру.

Внутрішньополітична боротьба та процеси реформ є ще одним ключовим детермінантом виникнення та розвитку політичних протестів. В Україні у 2024-2025 роках, незважаючи на консолідацію суспільства перед зовнішньою загрозою, внутрішньополітичні конфлікти не зникли, а набули нових форм. Суперечки навколо кадрових призначень, розподілу повноважень між гілками влади, а також імплементації реформ, що викликали неоднозначну реакцію, ставали приводом для протестних акцій (Клименко, 2024). Особливо помітними були протести, що стосувалися судової системи, земельної реформи, або законодавчих ініціатив, які могли б бути сприйняті як такі, що обмежують свободи або служать інтересам

певних груп. Наприклад, масові акції протесту у Києві, Дніпрі, Одесі та інших містах України у 2023 році проти ухваленого законопроекту, що нівелює незалежність НАБУ та САП, яскраво демонстрували готовність громадянського суспільства протидіяти спробам обмеження антикорупційних органів та відстоювати європейський вектор розвитку (Суспільне, 2023). Ці протести свідчили про активну громадянську позицію щодо збереження інституційної незалежності та боротьби з корупцією, що є фундаментальним для демократичної трансформації. Ці протести часто були організовані опозиційними силами або активістами, які прагнули використати невдоволення суспільства для просування власних політичних цілей, тим самим посилюючи внутрішньополітичну конкуренцію. У Грузії ситуація була дещо іншою, але також характеризувалася високим рівнем політичної поляризації. Внутрішньополітична боротьба між правлячою партією та опозицією часто виливалася на вулиці, де протести ставали інструментом тиску на уряд з метою зміни політичного курсу або проведення дострокових виборів (Алексідзе, 2025). Спроби уряду провести контроверсійні реформи, що стосувалися виборчої системи, місцевого самоврядування або свободи медіа, регулярно викликали масові демонстрації, підкреслюючи глибокий розкол у грузинському суспільстві та його готовність активно відстоювати свої позиції. Таким чином, в обох країнах внутрішньополітична боротьба, хоча й з різними акцентами (в Україні – на питаннях післявоєнної відбудови та боротьби з корупцією, у Грузії – на захисті демократичного курсу від відкату), була живильним середовищем для протестів.

Роль медіа та нових технологій у мобілізації та координації політичних протестів стала визначальною у XXI столітті, і 2024-2025 роки не стали винятком для України та Грузії. В Україні, де цифровізація суспільства досягла значного рівня, соціальні мережі (Facebook, Telegram,

X/Twitter) та месенджери відігравали ключову роль у поширенні інформації про протести, координації дій активістів та мобілізації громадськості (Зінченко, 2024). Оперативне інформування про події, прямі трансляції з місць акцій, створення тематичних груп для обговорення вимог та стратегій – усе це дозволяло протестувальникам швидко реагувати на події та ефективно взаємодіяти між собою, навіть в умовах обмежень. Водночас, традиційні медіа, такі як телебачення та радіо, хоча й втратили свою домінуючу позицію, все ж продовжували впливати на формування громадської думки, особливо серед старшого покоління. Яскравим прикладом використання новітніх технологій та медіа є організація руху "Гроші на ЗСУ", де соціальні мережі стали основною платформою для обговорення, координації та залучення громадян до публічних акцій, як-от приковування учасників до воріт міськради у Дніпрі, що дозволило широко висвітлити проблему та чинити тиск на місцеву владу (Суспільне Дніпро, 2023б). У Грузії ситуація була схожою, де соціальні мережі стали основним інструментом для організації та підтримки масових протестів, зокрема серед молодіжного сегмента суспільства (Георгадзе, 2025). Використання хештегів, вірусних відео та онлайн-петицій дозволяло швидко мобілізувати велику кількість людей та привернути міжнародну увагу до подій. Однак, в обох країнах існувала й проблема дезінформації та маніпуляцій у медіапросторі, що могло впливати на сприйняття протестів та їхню легітимність. У цьому контексті, медіаграмотність громадян та критичне мислення відігравали важливу роль у здатності суспільства розрізнати правдиву інформацію від пропаганди, що було особливо актуально в умовах гібридної війни. Отже, цифрові технології не лише спростили організацію протестів, а й додали нові виклики, пов'язані з інформаційною безпекою та впливом на громадську думку.

Вплив міжнародного контексту є надзвичайно значущим фактором, що формує характер та динаміку політичних протестів у країнах, що прагнуть до інтеграції в західні структури, таких як Україна та Грузія. У 2024-2025 роках Україна перебувала в епіцентрі світової уваги через триваючу агресію та процеси відновлення, що значно впливало на її внутрішньополітичну ситуацію та, відповідно, на протестні настрої. Підтримка західних партнерів, обіцянки членства в ЄС та НАТО, а також міжнародні вимоги до проведення реформ часто ставали як стимулом для протестів (наприклад, вимоги щодо прискорення євроінтеграції), так і їхньою мішенню (невдоволення темпами або умовами надання допомоги) (Петренко, 2024). Міжнародний тиск на український уряд у питаннях боротьби з корупцією та верховенства права також міг посилювати внутрішні протести, оскільки активісти використовували зовнішні чинники для легітимізації своїх вимог. Грузія, зі свого боку, також відчувала значний вплив міжнародного контексту. Прагнення до євроатлантичної інтеграції було однією з головних рушійних сил її зовнішньої політики, і будь-які кроки, що сприймалися як відхід від цього курсу, викликали гостру реакцію суспільства та міжнародних партнерів. Протести 2024-2025 років у Грузії часто були спровоковані сумнівами щодо щирості уряду в його євроінтеграційних прагненнях або спробами зблизитися з Росією, що викликало значний спротив як усередині країни, так і серед західних держав (Капанадзе, 2025). У цьому сенсі, міжнародний контекст діяв як своєрідний резонатор для внутрішніх протестів, надаючи їм додаткову вагу та легітимність у боротьбі за геополітичний вибір країни.

Інституційні рамки для протестів відіграють ключову роль у визначенні форм, інтенсивності та наслідків громадських виступів, встановлюючи межі дозволеного та надаючи або обмежуючи можливості для мирного вираження невдоволення. В Україні, незважаючи на

законодавчо закріплене право на мирні зібрання, імплементація цього права на практиці у 2024-2025 роках мала свої особливості, особливо в умовах воєнного стану. Обмеження, пов'язані з безпекою, могли впливати на місця та час проведення акцій, а також на їхній формат, що інколи викликало дискусії щодо дотримання громадянських свобод (Володимирів, 2024). Протести в Дніпрі проти законопроекту про відповідальність за самовільне будівництво у 2024 році та акції "Гроші на ЗСУ", де активісти прикували себе наручниками до воріт міськради у 2023 році, демонструють як використання формальних інструментів (петиції, судові рішення), так і неформальних, але мирних, форм протесту в межах існуючих інституційних рамок, навіть якщо це вимагає креативності та наполегливості (Суспільне Дніпро, 2024а; Суспільне Дніпро, 2023б). Ці приклади підкреслюють живучість громадянського активізму та здатність адаптуватися до умов, що змінюються, використовуючи різні інструменти впливу. Проте, загалом, інституційне середовище залишалося відносно відкритим, дозволяючи громадянам організовувати мирні зібрання, подавати петиції та звернення до органів влади. Діяльність правоохоронних органів, незважаючи на окремі випадки перевищення повноважень, здебільшого була спрямована на забезпечення громадського порядку, а не на придушення протестів. У Грузії, інституційні рамки також визначалися законодавством про свободу зібрань, проте були періоди, коли уряд намагався обмежити ці права через прийняття контроверсійних законів або посилення контролю над публічними просторами. Протести у Грузії іноді зіштовхувалися з жорсткою протидією з боку правоохоронних органів, що призводило до сутичок та затримань, що викликало критику з боку міжнародних правозахисних організацій (Давидова, 2025). Така ситуація підкреслювала різницю у підходах до управління протестами: якщо в Україні, незважаючи на війну, спостерігалася тенденція до збереження інституційних можливостей для протесту, то в Грузії деякі

урядові дії були спрямовані на звуження цих можливостей, що, парадоксально, лише посилювало протестні настрої та радикалізувало їх форми.

Довгострокові наслідки протестів для внутрішньої та зовнішньої політики є ключовим аспектом розуміння їхньої реальної значущості, оскільки вони здатні не лише змінювати політичний ландшафт, але й впливати на траєкторію розвитку держави. В Україні протести 2024-2025 років, хоча й відбувалися в умовах війни, мали потенціал для формування нового запиту до влади щодо ефективності управління, прозорості та справедливості. Вони могли послужити каталізатором для подальших реформ, посилити антикорупційний тиск на еліту та сприяти більшій підзвітності уряду перед суспільством. Довгостроково, успішні протести можуть сприяти зміцненню громадянського суспільства та поглибленню демократичних перетворень, навіть якщо їхні безпосередні результати не завжди були миттєвими. З іншого боку, якщо вимоги протестувальників ігнорувалися або придушувалися, це могло призвести до зростання розчарування, радикалізації настроїв та потенційної дестабілізації, що було б особливо небезпечно в умовах зовнішньої агресії. У Грузії довгострокові наслідки протестів років також були багатограними. Успішні акції протесту проти контроверсійних урядових ініціатив могли б відновити довіру до демократичних інститутів та підтвердити незворотність євроатлантичного курсу країни. Вони могли б сприяти зміцненню опозиційних сил та підвищенню рівня громадської участі у формуванні державної політики. Проте, у разі постійного ігнорування або придушення протестів, існував ризик подальшої поляризації суспільства, ерозії демократичних свобод та потенційного відходу від прозахідного вектора розвитку. Таким чином, в обох країнах, довгострокові наслідки протестів були тісно пов'язані з реакцією влади на громадське

невдоволення та здатністю еліт до діалогу та компромісу, що є критично важливим для їхнього майбутнього.

Тож, в Україні протести 2024-2025 років були значною мірою опосередковані контекстом повномасштабної війни, що наклало відбиток на їхні форми та вимоги, часто посилюючи національну єдність, але також висвітлюючи проблеми ефективності управління в умовах екстремального стресу. Приклади з Дніпра та Києва, що стосуються боротьби за перерозподіл бюджетних коштів на ЗСУ, протидії законопроектам, що обмежують незалежність антикорупційних органів, та захисту прав громадян від необґрунтованих законодавчих ініціатив, ілюструють складність та багатогранність українського протестного ландшафту. Ці випадки демонструють не лише реакцію на конкретні проблеми, а й глибинну вимогу до належного врядування та збереження демократичних завоювань. Інституційні рамки, незважаючи на обмеження воєнного стану, загалом зберігали простір для мирного вираження невдоволення.

У Грузії ж протести частіше були відповіддю на спроби уряду відхилитися від демократичного та прозахідного курсу, а інституційне середовище іноді демонструвало тенденції до звуження громадянських свобод, що могло призводити до більш конфронтаційних форм протесту. Довгострокові наслідки цих протестів для обох країн залишаються критично важливими, оскільки вони мають потенціал або для зміцнення демократії та посилення євроінтеграційних прагнень, або для подальшої поляризації та стагнації. Вивчення цих процесів є незамінним для розуміння шляхів демократичного розвитку в умовах постійних внутрішніх та зовнішніх викликів.

ВИСНОВОК

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що було здійснено комплексний аналіз політичного протесту як ключової форми громадської участі, з особливим фокусом на його національних та локальних вимірах у контексті України та Грузії. Дослідження підтвердило, що політичний протест є невід'ємним елементом демократичної участі та важливим індикатором стану демократії, особливо в транзитивних суспільствах, де він часто компенсує недоліки інституційних каналів взаємодії між державою та громадянським суспільством. Було систематизовано та узагальнено провідні теоретичні підходи до вивчення цього феномену, що дозволило зрозуміти глибинні причини та контекстуальні фактори виникнення протестів. Визначено політичний протест як форму неінституціоналізованої, колективної політичної участі, спрямованої на вираження незгоди та вплив на владу, підкреслено його публічний, колективний та цілеспрямований характер. Окрема увага була приділена багатоманітності форм протесту — від ненасильницьких демонстрацій та страйків до насильницьких заворушень, а також їхній класифікації за масштабом (національні, локальні), акторами та інтенсивністю.

Було піднято тему українського досвіду протестної активності. Детально досліджено загальнонаціональні протести, зокрема Помаранчеву революцію 2004 року та Революцію Гідності 2013-2014 років. Показано, що ці події стали переломними моментами в історії України, продемонструвавши високий рівень громадянської мобілізації, здатність суспільства до самоорганізації та вирішальний вплив протестів на зміну політичного курсу країни та її геополітичного вектора. Виявлено, що рушійною силою цих революцій стало широке невдоволення корупцією, авторитарними тенденціями та відсутністю перспектив європейської інтеграції, а ключовими акторами виступили не тільки політичні партії, а й

широкі верстви населення та новостворені громадські об'єднання. Окремо розглянуто локальні протести в Україні, які виступають як вияв незгоди з рішеннями місцевої влади. Дослідження підтвердило, що локальні протести, хоч і мають специфічні, часто вузькоспрямовані цілі (екологічні проблеми, забудова, тарифи), є важливим інструментом контролю за місцевим самоврядуванням та можуть слугувати каталізатором для формування загальнонаціонального порядку денного. Виявлено взаємозв'язок між локальним та національним рівнями протесту, коли місцеві проблеми можуть ескалювати до загальнодержавного масштабу, а національні події — стимулювати локальну активність. Також, було здійснено аналіз грузинського досвіду політичного протесту. Детально вивчено Трояндову революцію 2003 року, яка стала одним із перших прикладів "кольорових революцій" на пострадянському просторі. Показано, що цей ненасильницький протест призвів до відставки тодішнього президента та суттєвих демократичних змін, що були обумовлені невдоволенням корупцією, фальсифікацією виборів та прагненням до євроатлантичної інтеграції. Визначено роль студентства, неурядових організацій та медіа у мобілізації та координації цього руху. Аналіз сучасних політичних протестів у Грузії (2024-2025 рр.) дозволив виявити їхні характерні риси, зокрема зростаючу роль соціальних мереж у мобілізації, вплив геополітичних чинників та поляризацію суспільства навколо зовнішньополітичних орієнтирів. Протести цих періодів свідчать про збереження високого рівня громадянської активності та готовності суспільства до відстоювання демократичних цінностей, незважаючи на внутрішні та зовнішні виклики.

Підсумовуючи, слід зазначити, що було проведене дисертаційне дослідження дозволило комплексно проаналізувати політичний протест як ключову форму громадської участі в Україні та Грузії, підтвердивши його статус невід'ємного елемента демократичного розвитку та важливого

індикатора стану громадянського суспільства в транзитивних державах. Виявлено, що політичний протест, що ґрунтується на багатоманітних теоретичних засадах, відіграє вирішальну роль у артикуляції суспільних вимог, тиску на владу та корекції політичного курсу як на загальнонаціональному, так і на локальному рівнях. Досвід "кольорових революцій" в Україні та Грузії, а також сучасні протестні рухи, демонструють здатність громадянських суспільств цих країн до самоорганізації та ефективного впливу на владу, що є фундаментальним для зміцнення демократичних інститутів та підтримки європейського вектора розвитку. Таким чином, політичний протест виступає не лише реакцією на системні проблеми, а й потужним рушієм трансформаційних процесів, що формує сучасний політичний ландшафт регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бекешкіна І., Гарань О. Зміни в національній свідомості та громадянській активності українців під час війни. *Політичні дослідження*. 2023. Вип. 2 (14). С. 15–28.
2. Вплив повномасштабної війни на розвиток громадянського суспільства України: аналітична доповідь / Центр Разумкова. Київ: Заповіт, 2023. 112 с.
3. Громадська участь у процесах відновлення: виклики та можливості для територіальних громад: практ. посіб. / уклад.: О. В. Орлова та ін. Київ: ГО «Європейський діалог», 2024. 88 с.
4. Давидова Н. О. Особливості протестної активності в Грузії: від «Революції троянд» до протестів проти «іноагентів». *Міжнародні відносини: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 55–68.
5. Демків О. Акція «Гроші на ЗСУ» як новий формат громадського контролю бюджетних витрат. *Суспільно-політичні процеси*. 2024. Т. 9, № 1. С. 34–42.
6. Зінченко А. Цифрові інструменти мобілізації протестних настроїв: досвід України та Грузії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Політологія*. 2024. Вип. 89. С. 12–19.
7. Капанадзе К. Геополітичний вибір Грузії: між європейською інтеграцією та російським тиском. *Східноєвропейський огляд*. 2025. № 1. С. 45–60.
8. Клименко І. В. Інституційна стійкість та громадянський спротив: порівняльний аналіз України та Грузії. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. 256 с.

9. Ковальчук С. А. Демократія під час війни: обмеження прав чи необхідність? Аналіз протестів 2023–2024 років в Україні. *Український соціум*. 2025. № 1 (88). С. 102–115.
10. Петренко Л. Роль місцевого самоврядування у зниженні соціальної напруги: кейс міста Дніпро. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2024. Вип. 2 (61). С. 78–85.
11. Протестна активність в умовах воєнного стану: правові та соціологічні аспекти: кол. моногр. / за заг. ред. М. І. Томенка. Київ: Генеза, 2024. 204 с.
12. Стан демократії в Україні та Грузії: порівняльний звіт 2024 / Freedom House Ukraine. Київ, 2024.
13. Шевченко Т. Антикорупційний порядок денний як фактор мобілізації суспільства в Україні (2014–2024). *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2024. Т. 7. С. 22–30.
14. Яковлев Д. В. Політична культура та моделі протестної поведінки у країнах Східного партнерства. Одеса: Гельветика, 2023. 198 с.
15. Kakachia K., Lebanidze B. Georgia's Drift to Authoritarianism? The 2024 "Foreign Agents" Crisis and Civil Society Response. *Caucasus Survey*. 2024. Vol. 12, Issue 3. P. 210–235.
16. Kobakhidze N. The Role of Gen Z in Georgian Protests: Digital Activism and Street Politics. *Journal of Democracy*. 2025. Vol. 36, No. 1. P. 45–59.
17. Levitsky S., Way L. A. The Evolution of Competitive Authoritarianism in the Post-Soviet Space: Ukraine and Georgia Compared. *Post-Soviet Affairs*. 2023. Vol. 39, No. 4. P. 233–250.
18. Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.

19. Lutsevych O. Ukraine's Fightback: Civil Society's Role in Wartime Resilience and Reform. *Chatham House Research Paper*. London, 2023. 45 p.
20. Mitchell L. A. *Uncertain Democracy: U.S. Foreign Policy and Georgia's Rose Revolution*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2022. 280 p.
21. Petriashvili G. Economic Grievances or Political Values? Analyzing the 2024 Protests in Tbilisi. *Central Asian Survey*. 2025. Vol. 44, Issue 1. P. 88–104.
22. Shapovalova N., Burlyuk O. Civil Society and the State in the Eastern Partnership: From Confrontation to Cooperation? *Europe-Asia Studies*. 2024. Vol. 76, No. 2. P. 315–338.
23. The Struggle for the Rule of Law in Ukraine and Georgia / ed. by A. M. Dodek. Oxford: Hart Publishing, 2024. 310 p.
24. Way L. A. Pluralism by Default in Ukraine and Georgia: Implications for Future Protests. *Slavic Review*. 2023. Vol. 82, No. 3. P. 560–581.
25. Wheatley J. *Georgia from National Awakening to the 2024 Crisis: The Cycle of Revolutions*. 2nd ed. London: Routledge, 2025. 290 p.
26. Wheatley, J. (2005). *Georgia from National Awakening to Rose Revolution: Delayed Transition in the Former Soviet Union*. Farnham: Ashgate Publishing
27. Бураковська, Л. (2010). Особливості політичної модернізації в Грузії після «революції троянд». *Політичний менеджмент*, (3), 142–151.
28. Куц, Г. (2011). Феномен кольорових революцій: політологічний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*, (949), 85–90.

29. Anable, D. (2006). The Role of Georgia's Media. In: *The Roses of the Revolution: Georgia, Ukraine, and the Future of Illiberal Democracies*. Washington, DC: German Marshall Fund of the United States.
30. Bunce, V. J., & Wolchik, S. L. (2011). *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
31. Fairbanks, C. H. (2004). Georgia's Rose Revolution. *Journal of Democracy*, 15(2), 110–124.
32. Jakoby, L. (2007). The Role of NGOs in the “Rose Revolution”. In: *Transformation of the Georgian State*. London: Palgrave Macmillan.
33. Jones, S. F. (2013). *Georgia: A Political History Since Independence*. London: I.B. Tauris.
34. Nodia, G. (2005). The Dynamics of State-Building in Georgia. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 13(1), 37–50.
35. Sharp, G. (2005). *Waging Nonviolent Struggle: 20th Century Practice and 21st Century Potential*. Boston: Porter Sargent Publishers.
36. Лігачова, Н. (2005). Журналістська революція: події, люди, дискусії. Київ: Телекритика.
37. Речицький, В. (2005). Верховенство права та політична доцільність: уроки української революції. *Критика*, 9(1-2), 54–58.
38. Åslund, A. (2009). *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics.
39. D'Anieri, P. (2006). *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.
40. Kudelia, S. (2007). Revolutionary Bargain: The Unmaking of Ukraine's Autocracy through Pacting. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23(1), 77–100.
41. Kuzio, T. (2006). *Ukraine-Crimea-Russia: Triangle of Conflict*. Stuttgart: Ibidem-Verlag.

42. McFaul, M. (2006). *Revolution in Orange: The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.

43. Minakov, M. (2010). The 2010 Elections in Ukraine: The End of the Orange Revolution? *Russian Analytical Digest*, 72, 10–13.

44. Wilson, A. (2005). *Ukraine's Orange Revolution*. New Haven: Yale University Press.

45. Мацієвський, Ю. (2016). *У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні*. Чернівці: Книги - XXI.